

ÇORUM'DA HALVETİLİĞİN TARİHİ SÜRECİ VE YUSUF BAHRÎ

Ahmet Cahid HAKSEVER*

Özet

Çorum'da Halvetiliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri

Çalışma, Halvetiliğin Çorum'daki tarihi sürecine ve temsilcilerinden Yusuf Bahri'ye dairdir. Halvetiliğin Çorum'da bilinen ilk temsilcisi Yahya Şirvânî'nin halifelerinden Molla Habib Karamanî'dir. Halvetiliğin 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki faaliyetleri hakkında bilgiler sınırlı düzeydedir. 19. yüzyılda Halvetiliğin Çorum'daki en önemli temsilcisi Yusuf Bahri'dir. Birçok ilim dalında telif, şerh, istinsah tarzında çalışmalar yapmış olan Yusuf Bahri müderrisiği yanında irşat faaliyetlerine de devam etmiştir.

Anahtar kelimeler: Halvetilik, Çorum, Yusuf Bahri.

Abstract

The Historical Process of Khalwatiyya and Yusuf Bahri.

This study is about the Khalwatiyya's historical process and the one of its the representatives in Corum. Molla Habib Karamanî, who is a student of Yahya Shirvânî is the first representative of Khalwatiyya in Corum. The knowledge about Khalwatiyya between 15th and 19th century in Corum is insufficient. Yusuf Bahri was the most important representative of Khalwatiyya in 19th century in Corum. He has a lot of studies like original works and books of commentary and copy manuscripts in different branches. He was also a lecturer educator and a shaykh.

Key words: Khalwatiyya, Corum, Yusuf Bahri.

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı.

Giriş

Çorum'da Halvetîliğin tarihi sürecini ve Yusuf Bahrî'yi ele aldığımız bu çalışmada, konu bütünlüğü açısından öncelikle XIX. asra kadar Osmanlı'daki en yaygın tarikatlardan Halvetîliğin tarihine kısaca değinmede fayda mülâhaza ediyoruz.

Ebu Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Ekmeleddin el-Gilânî el-Lâhicî'nin halveti çok sevip birçok kez halvete girmesinden ötürü¹ tarikat bu şekilde adlandırılmışsa da Halvetîliğin geniş bir bölgeye yayılışı Seyyid Yahya eş-Şirvânî el-Baküvî vasıtasıyla. Bu sebeple kendisine tarikatın ikinci piri de denilmektedir.²

Yahya Şirvânî'den sonra Halvetîliğin Anadolu'da yayılışı Alâeddin Ali, Habib-i Karamanî, Dede Ömer Rûşenî, Şeyh Mehmed Çelebi, Ahmet Şemseddin Marmaravî, Şemseddin Ahmet Sivasî gibi halifeleri vasıtasıyla. Bunlardan Dede Ömer Ruşenî'ye (ö.892/1487) nispet edilen Ruşenîlik; "Çelebi Halife" künyesiyle meşhur Şeyh Mehmed Çelebi Cemâlî (ö.899/1496)'ye nispet edilen Cemâlîlik; Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö.910/1504)'ye nispet edilen Ahmedîlik ve Şemseddin Ahmed Sivasî (ö.1006/1597)'ye nispet edilen Şemsîlik, sonraki dönemlerde de geniş bir alanda tesir göstermiştir.³ Bunların altında birçok şube ve kola sahip olması dolayısıyla Halvetîlik, "tarikat fabrikası" olarak da nitelendirilmiştir.⁴

Halvetîlik, kurucusundan itibaren Türklerin devam ettirdiği bir tarikat olması hasebiyle de dikkat çekicidir. Şirvânî'nin yetiştirdiği çok sayıdaki halifesi, Anadolu'nun ve sonraki yüzyıllarda Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek'in İslamlaşmasında önemli bir yere sahiptir.⁵

1 Lahican' da tahsilini tamamladıktan sonra Harezmi'de bulunan amcası Kerimüddin Halvetî'ye intisab eden Ömer el-Halvetî, müşşidinin vefatı ve Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gitmiş, orada vefat etmiştir (750/1349 ya da 800/1397). Sadık Vicedânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, haz.: İrfan Gündüz, İstanbul 1995, ss. 174-175.

2 Halvetîliğin teşekkül süreci ve önde gelen isimlerinden olan Yahya Şirvânî hakkında Bk. Mehmet Rihtım, *Seyid Yahya Bakuvî ve Halvetîlik*, Qısmet Yay., Bakı 2005; Hasan Almaz, *Bakî'den Anadolu'ya Yansıyan Işık: Halvetî Pir Seyyid Yahyâ Şirvânî, Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Yay., Ankara 2007, ss. 36-37.

3 Abdurrahman Câmî, *Nefehât'ü'l-Üns*, çev.: Lamîî Çelebi, İstanbul 1872, ss. 574-575; Vicedânî, *age*, ss. 179, 187-188; Süleyman Uludağ, "Ahmediyye", *DİA*, c. 2, s. 171; Mehmet Serhan Tayşî, "Cemaliyye", *DİA*, c. 7, s. 318; Rihtım, *age*, ss. 159-174.

4 Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler*, İstanbul 1984, ss. 49-60; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İst. 1995, ss. 288-289; Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, ss. 223-224.

5 Osmanlı padişahlarının yirmi birinin mensup olduğu Halvetîlik, fikir ve sanat dünyasının

Halvetîliğin, teşekkülünün ilk dönemlerinden itibaren Çorum'da da etkili olduğu görülmektedir. Habib-i Karamanî, İskilip'te bir süre kalmış, zâviye inşa ettirerek irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.

Halvetîliğin Çorum'daki önde gelen Halvetî temsilcilerinden biri Yusuf Bahrî'dir. 18. sonları ile 19. asrın ilk çeyreğinde ömür sürmüş olup hadisçiliği ile tanınmıştır.

Çorum'da Halvetîliğin tarihi sürecine ve Yusuf Bahrî'nin hayatına, eserlerine, yetiştirdiği şahsiyetlere dair bu çalışmamızda Osmanlı'da tasavvufi hayatla ilgili araştırmalara, Yusuf Bahrî'nin tasavvufi düşüncesi ve divanının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmayı umuyoruz.

Çorum Şer'îye Sicilleri'nde ve arşivlerde Çorum'da Halvetîliğe dair malumat sınırlı olmakla birlikte Yusuf Bahrî için daha geniş bilgi edinme imkânına sahibiz. Hasan Paşa Kütüphanesi'nin hâlihazırda tek ve iptidai denilebilecek katalogunda matematik, mantık, astronomi, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı, kelam, fıkıh ve tasavvufa kadar geniş bir yelpazede yaklaşık 120 eserin Yusuf Bahrî'ye atfedildiğini görmekteyiz. Hayatı yanında Yusuf Bahrî ile alakalı olanları konularına göre te'lif, şerh ve istinsah şeklinde kategorize ettiğimiz bu çalışmamızın, farklı dallardaki akademisyenlere de araştırmalarında kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz.

Çorum'da Halvetîlik

Halvetî temsilcilerinin 15. yüzyılın sonlarından itibaren Çorum civarında faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Kaynaklarda Çorum'daki ilk Halvetî temsilcisi olarak Yahya Şirvânî'nin ileri gelen halifelerinden Molla Habib-i Karamanî (ö.902/1496-97)'nin adı geçmektedir. Müderris olan Habib-i Karamanî daha sonra tasavvufa meyletmiş, ziyaret maksadıyla gittiği Yahya Şirvânî'ye intisab ederek on iki yıl hizmetinde bulunmuştur. İcazeti sonrası uzun süre Ankara'da kalmış sonrasında Karaman, Aydın, Rumeli'de birçok kasaba ve şehri dolaşmıştır.⁶ Bayramiyye şeyhi Yavsî Efendinin kızı Rukiye Hatun'la evlenmiş ve İskilip'e yerleşmiştir. Burada kaldığı süre içinde cami, medrese, kütüphane gibi pek çok vakıf eserinin yanı sıra bir de zâviye kurmuş-

önde gelen birçok devlet adamı halk nezdinde itibar görmüştür. Aşkar, *Niyazi-i Mısri*, ss. 197-202.

6 Rıhtım, *Seyid Yahya Bakıfı*, s. 164.

tur.⁷

Habib-i Karamanî, bu imaretler için İskilip'te geniş vakıf arazileri tahsis etmiştir. Vakfı içinde yer alan Taşlı Geçit'in Kasım Bey Evkafı'na kadar ulaşan kısmındaki mezradan elde edilen 60 sehminin iki sehmini Medine-i Münevvere'ye, 4 sehmini oğulları Mahmud ve Mehmed'e ve onların nesillerinden gelenlere, 23 sehmini eşi Rukiye Hatun'a 90000 akça karşılığında hibe etmiştir. Ayrıca Şeyh Habib'den kızı Hatice Hanım'a intikal eden malikânenin 60 sehminin 6' sehmi camiin mektebinde ilim tahsili yapanlara tahsis edilmiştir.⁸

Döneminde çok yönlü faaliyetleri olduğu anlaşılan Şeyh Habib-i Karamanî'nin 881/1476'da kendi adıyla anılan camii günümüzde de ibadete açıktır.⁹ Medrese binası için aynı şeyin söylenmesi mümkün olmayıp muhtemelen medreseye bitişik inşa edilen kütüphane, medrese ile birlikte satılmıştır.¹⁰

Lamiî Çelebi'nin bildirdiğine göre Şeyh Yavsî ile arası açılan Habib-i Karamanî Amasya'ya göç etmiş ve orada vefat etmiştir.¹¹ Amasya'da vefat eden Habib-i Karamanî'den sonra halifesi Şeyh Seyidüddin Ali Halvetî, Habib-i Karamanî'nin oğlu Şeyh Hasan ve Şeyh Muhammed Efendi sırasıyla postnişin olmuşlardır. Habib-i Karamanî'nin Amasya'daki bir başka halifesi Hızır Amasî vasıtasıyla devam eden silsile XVI. asırda Halvetîliğin Şemsîlik koluyla birleşirken Habib-i Karamanî'nin silsilesi Karaman'daki halifesi Cemaleddin İshak Karamanî (ö.933/1526-27) ile devam ettirilmiştir.¹²

Habib-i Karamanî'nin İskilip'teki zâviyesinin akıbeti bilinmemekle birlikte Evliyâ Çelebi, Çorum sınırları içinde günümüzde beldeye adını veren Hacı

7 Kâmil Şahin, "Habib Karamânî", *DİA*, c. 14, ss. 371-372; Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 33.

8 Vakfiyeye ortak Bacı Hatun isminde birine daha değinilmektedir. Söz konusu vakfiyedeki ortaklık, irsiyet yoluyla kendisine intikal etmiş olup Bacı Hatun'un vakfiyeden 60 sehminin geliri bulunmaktadır. Buradan 60 sehmini ve Sivas'daki mezradan elde edilen 15 sehmi oğlu Muhiddin Bedreddin'e ve nesline vakfetmiştir. "Amasya'da Medfun Şeyh Habib-i Ömeri'nin ve Rukiyye ve Bacı Hatun'un Müşterek Vakfiyeleri Sureti", *Çorumlu*, yıl 1, sayı: 11, 15 Şubat 939, belge no: 106, ss. 148-152.

9 Ali Kılçı, "İskilip'teki Vakıflar ve Ebussuud Efendi", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, Ankara 1998, s. 86.

10 Aynı eser, s. 92.

11 Câmî, *Nefehât*, s. 578.

12 Reşat Öngören, "Cemaleddin İshak Karamanî", *DİA*, c. 24, ss. 448-449; Rıhtım, *age*, s. 164-165. Halvetiyye-Cemaliyye'nin Sünbülüyye kolunun kendisine nisbet edildiği Şeyh Sünbül Sinan'ın (ö.936/1529) halifelerinden olan Merkez Efendi (ö.959/1551-1552), intisap düşüncesiyle Amasya'ya Habib-i Karamanî'nin yanına gelmiştir. Rivayete göre Habib-i Karamanî "senin şeyhin henüz posta oturmadı" demiş ve irşadının başkasının elinden olacağına işaret etmiştir. Bununla birlikte kendisine vaaz icazeti vermiş ve "bundan böyle adın Muslihuddin olsun" demiştir. Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 61.

Hamza'nın Habib-i Karamanî'nin halifesi olduğunu belirtmektedir.

Hacıbeyağacı köyünde vefat eden Hacı Hamza'nın mezarının harap olması dolayısıyla yeri bilinmemektedir. Şeyh Hamza, Çorum'da sakin Derviş Hızır adlı birinin rüyasında görünerek kabrinin yerini işaret etmiştir. 1789'da işaret edilen yer kazıldığında cesedi bulunmuş ve üzerine türbe inşa edilmiştir. Türbenin herhangi bir vakıf geliri bulunmadığından kandiller ve ziyaretçilere ikram edilen yemeğin masrafının karşılanması amacıyla Çorum naibine 1815'de bir ferman gönderilmiştir. 2 Mart 1907 yılı itibarıyla de türbe için bir vakıf tesis edildiği görülmektedir.¹³

Evlîyâ Çelebi'nin gözlemlerine göre yöre halkı Kızılırmak nehri boyunca mamur köylerde oturmaktadır. Evliya Çelebi Hacı Hamza'nın, Hamzavî mezhebindedir diye suçlandığını da belirtmekte olup¹⁴ belde günümüzde Hacı Hamza olarak isimlendirilmektedir.¹⁵

Çorum sınırları içinde faaliyet gösteren bir diğer Halvetî temsilcisi, Şeyh Şabân-ı Velî (ö.976/1569)'nin halifelerinden İskilipli Abdülbâki Efendi (ö.997/1589)'dir. İrşad icazeti sonrası şeyhi tarafından Çorum'a gönderilmiştir. Şeyh Şabân-ı Velî sonrası Osman Efendi (ö.976/1569) ve Kastamonulu Hayreddin Efendinin vefatıyla Kastamonu'daki dergâhta görev yapmak üzere Çorum'dan ayrılmıştır.¹⁶ Kastamonulu Hayreddin Efendinin 987/1579'da vefat ettiği düşünülürse Abdülbaki Efendinin İskilip'te yaklaşık on yıl görev yaptığı anlaşılmaktadır. Abdülbâki Efendi hem memleketini ziyaret hem de dervişleri ile görüşmek için İskilip'e gitmiş, burada bulunduğu esnada hastalanıp vefat etmiştir (998/1589).¹⁷

Çorum civarında faaliyet gösteren Halvetî temsilcileri arasında Şemseddin Ahmed Sivasî'ye nispet edilen Şemsîliğin Sivasîlik şubesinin kurucusu Abdülehad en-Nurî'nin halifelerinden Şeyhzâde Ahmet Efendi de yer almaktadır. Osmancık'a yerleşen¹⁸ Şeyhzâde Ahmet Efendinin buradaki faaliyetleri

-
- 13 BOA, Cevdet Tasnifi Evkaf, 1003; Şerif Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı: (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 129.
- 14 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, sad. Tefvik Temelkuran, Necati Aktaş, Üçdal Neşr., İstanbul tr, c. 2, s. 522.
- 15 Emin Ekmekçi, *Geçmişten Günümüze (Bütün Yönleriyle) Hacıhamza Beldesi*, Hacıhamza Belediyesi, yy., ts, s. 26.
- 16 Öngören, *age*, ss. 85, 89.
- 17 Çiftçi, *Şeyh Şabân-ı Velî*, s. 174.
- 18 Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 236.

hakkında pek fazla malumat bulunmamaktadır.

Çorum civarında olduğu gibi kent merkezinde de Halvetî temsilcileri bulunmaktadır. Ancak Osmanlık ve İskilip'teki zâviyelerin tarih itibariyle daha eskilere uzandığı görülmektedir. Bunun başlıca sebebi, o dönemde Osmanlık ve İskilip'in ticaret yollarına daha yakın olması gösterilebilir.

Vakfiyesinde Halvetî şeyhi olduğunu bildiren ancak silsilesi hakkında malumat verilmeyen "Hacı Güpür" lakaplı Ebubekir oğlu Hacı Mehmed, 1138/1725 yılı Şevval ayı ortalarında vakıf kurmuştur. Sağlam rehni ve zengin kefilisi olmayan kimseye verilmemek ve on dirhem bir buçuk dirhemden fazla murabaha edilmemek üzere mütevellî tarafından vakfedilen 800 kuruşun istirbah olunmasını, buradan elde edilen gelirin de şu şekilde dağıtılmasını istemiştir:

200 kuruşun kârı, kendisinin tamir ettirerek vakfettiği Güpür Hamamı'nın onarım giderlerine harcanması,

200 kuruşun kârı, Ulu Cami'de Halvetî şeyhi olan kimseye verilmesi, bu ödemenin hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra da makamına kâim olan kimseye verilmesi,

80 kuruşun kârı, sabah namazından sonra Ulu Cami'de evrad-ı şerife okuyan kimseye verilmesi,

320 kuruşun kârı da her gün sabah, akşam, cuma ve pazartesi gecelerinde zikreden 8 kişiye verilmesi,

Vakfiyenin şartlarının yerine getirilememesi halinde, elde edilen gelirin fakirlere dağıtılması,

Şeyh Mehmed Efendi, 1726 yılında gelirin sarf edileceği yerler arasına medrese, çeşme ve sebilhaneyi de ilave etmiştir.¹⁹

Ulu Cami'nin bu dönemde Halvetîler için bir toplanma yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, 18. asrın sonlarında yıllarda deprem dolayısıyla harap olan caminin tamirine vesile olan ve medresedeki görevi yanında Ulu Cami'de de vaazlar veren, Çorum'daki en önemli Halvetî temsilcisi konumundaki Yusuf Bahrî dönemi için de geçerli olsa gerektir.

Ali İzzet Efendi, 19. asırda Çorum'da tasavvufi hayata dair önemli bilgiler verdiği *Tezkire*'sinde, Muzaffer Paşa Camii'nin önündeki Sofi Mehmed Efen-

19 VGMA, 1989/489'dan naklen, İlica, Ali, *Çorum Vakıfları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2001, ss. 56, 196; Tarihi Mirasımızdan Bir Örnek: Çorum Güpür Hamamı ve Vakfiyesi, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, ss. 324-327.

di'ye ait ahşap türbeden bahsederken, burasının daha önceleri Halvetî tarikatının dergâhı olduğunu bazı evrak-ı muteberde gördüğünü belirtmektedir.²⁰

Halvetî şeyhi olarak ismi geçen bir diğer şahıs Şeyh İsmail Efendidir. Ali İzzet Efendi, Yeni Balım Köyü'nde metfun olan zatın, Halvetiyye'nin önde gelen isimlerinden olduğunu bazı resmi evrakta gördüğünü belirtmekte, bunun ötesinde bir bilgi vermemektedir.²¹

XIX. asırda yine Mustafa Çerkeşi (ö.1229/1814)²²'ye nispet edilen Halvetiliğin Çerkeşlik kolunun da Çorum'da faaliyet gösterdiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.²³ Çorum'daki Halvetî temsilcileriyle ilgili en geniş malumat Yusuf Bahrî hakkındadır.

Yusuf Bahrî: Ailesi ve Yetiştirilmesi

Amasya'ya bağlı Vezirköprü diye bilinen Kedikara kasabasında doğan Yusuf Bahrî, Taceddin Paşa Câmîi imâmı Vezirköprülü Sarı İmam Oğulları'ndan Yusuf oğlu Muhammed Efendinin oğludur.²⁴

Yusuf Bahrî, Hasan Paşa Kütüphanesi no 3610'da Ali b. Sultan Muhammed el-Fenarî (Aliyyü'l-Kârî)'nin *Cami'ü'l-vesâil fi şerhi'ş-şemâil* adlı eserinin başında bu eseri okutma icazetini Ebu'l-Kerem Abdulkarim b. Ahmed b. Muhammed b. Nuh el-Etrablusî el-Hanefî'den aldığını belirttikten sonra mahlasının Yusuf Bahrî, künyesinin Ebu'l-Mekârim, mezhebinin Hanefî, tarikatının Halvetî oldu-

20 Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makâmât*, Şirket-i Sahafiyeye-i Osmaniye, İstanbul, ts., s. 26.

21 Aynı eser, s. 41.

22 Halvetiyye-Şabâniyye'nin Çerkeşiyeye kolunun kurucusu olan Çerkeşi Mustafa Efendi, Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde doğmuş, 1229/1814'de yine bu kasabada vefat etmiş olup türbesi, kendi adıyla anılan camii içinde yer almaktadır. Safranbolu'nun Zora köyünden olan Şeyh Mehmet Efendi'ye intisap eden Çerkeşi Mustafa Efendi, medrese ve tekke ehli arasındaki ihtilaflara ve çözümlerine dair *Risale fi tahkiki't-tasavvuf* adlı risalesiyle saray çevresinde de tanınmıştır. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin Mehmed, Mesud ve Osman Vehbi adlı oğulları kendisinden sonra irşad faaliyetlerini sürdürerek birçok mürit ve halife yetiştirmişlerdir. Tarikat silsilesi Zorali Şeyh Mehmed, Mudurnulu Şeyh Abdullah Rüşdü (ö.1141/1728-29), Şabâniğin Nasûhîlik kolunun kurucusu Şeyh Mehmed Nasûhî Üsküdüârî (ö.1130/1718), Karabaşiliğin kolunun kurucusu Karabaş Veli (ö.1097/1686) vasıtasıyla tarikatın pîri Şeyh Şabân-ı Veli'ye (ö.976/1718) ulaşır. Şabâniyye mensuplarıncâ tarikatın ikinci kurucusu anlamında "pîr-i sâni" unvanıyla anılmaktadır. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin halifelerinin faaliyetleri sonucu Çerkeşlik, başta Ankara ve çevresi olmak üzere Batı Karadeniz, Orta Anadolu, İstanbul ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmıştır. Bk. Nihat Azamat, "Çerkeşi Mustafa Efendi", *DİA*, c. 8, ss. 272-274.

23 Hür Mahmud Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: XIX. Yüzyıl*, İstanbul 2004, ss. 69-70.

24 Abdurrahman Âkifzade, *Kitabü'l-mecmû fil-meşhûd ve'l-mesnû*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 27011, ss. 98-99; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Tıpkıbasım), Bizim Büro, Ankara 2000, c. 2, s. 57.

ğunu belirtir.

Yusuf Bahrî, tahsil hayatına Samsun Sıbyan Mektebi'nde başlamış, Amasya medresesinde Şehit Müftü'den akâid dersleri almıştır. Daha sonra İstanbul'a geçmiş, kendisinin "Rum diyarı üstadlarının üstadı" diye nitelendirdiği Ebu Muhammed Ahmet b. Hasan el-Ürgübi'den beş yıl aklî ilimler ve hadis alanında ders görüp ilk kez Receb 1194/Temmuz 1780'de Nebevî Hadisleri okutma icazeti almıştır.²⁵ Ayrıca, Harput'ta doğup Ankara'ya yerleşen es-Seyyid Süleyman b. Mustafa el-Harpûtî Ankaravî'den *Sahih-i Buhârî* icazeti almıştır.²⁶ "Beldemizin müftüsü, diyarımızın muhaddisi" ifadesini kullandığı İmam es-Sa'îd eş-Şehid eş-Şeyh Mustafa b. Ahmed el-Köprüvî'den²⁷ ulum-ı nafia olarak nitelendirdiği dini ilimler yanında Beydavî, Hâce Ahmet Kefevî'den naklen felekiyât, akâid, fıkıh usûlü, mantık, münazara ilmi gibi alanlarda da icazet almıştır.²⁸

Yusuf Bahrî'nin ders gördüğü kişiler arasında şu isimler de vardır: Kendisinden büyük bir saygı ve övgüyle bahsettiği "Erzincanlı Müftizâde" de denilen Ebu'l-Burhan Muhammed; bu zatın: "Benden sana izin" şeklindeki yönlendirmesiyle gittiği ve "şeyhim, devletlim, efendim, halilim, üstad-ı ecl-i kerem ve mürüvvet sahibi, efdalu'l-muhterem Osman Efendizâde" ifadelerini kullandığı Tatarcıkzâde diye de bilinen Ebu Ahmet Reşid Abdullah Molla Efendi (ö.1211/1796); "Beyzâde" diye bilinen ve Yusuf Bahrî'nin "şeyhim, faziletli arif, velîyullah" diye övdüğü, kendisinden *Delâil* okutma icazeti aldığı es-Seyyid Mustafa b. Ali el-Hüseyinî; "Rahmet" hadisini ve Tirmizî'nin *Şemâil*'ini okutma icazetini aldığı İstanbul'a gelen eski Trablusşam müftüsü Ebu'l-Kerem Kerimüddin Abdülkerim b. Ahmed b. Muhammed b. Nuh el-Haneffî el-Etrâblusî;²⁹ yine "Rahmet" hadisini ve Aliyyü'l-Karî'nin *Şerh-i Şemâil*'ini okutma icazetini aldığı ve silsilesi, Muhammed Murtazâ Efendi'ye ulaşan Abdülkerim el-Etrâblusî -ki Yusuf Bahrî'nin Mısır'da Muhammed Murtazâ'dan ders almasında bu zatın etkisi olduğu düşünülebilir. *Şerh-i Şemâil*'in Yusuf Bahrî'nin tarikatını belirtirken "Halvetî" yönünü ifade edip³⁰

25 *İcazetnâme*, no: 2673/2, vr. 40b-47b; *İcazetnâme*, no: 5538/4; 5538/7, vr. 4b.

26 *İcazetnâme*, no: 2673/2, vr. 40b-47b; no: 5538/7, vr. 4b; Âkifzade, *Kitabü'l-mecmû*, s. 98; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 57.

27 *İcazetnâme*, no: 2673/2, vr. 40b-47b; Âkifzade, *Kitabü'l-mecmû*, s. 98; Bursalı Mehmet Tahir, *age*, c. 2, s. 57.

28 *İcazetnâme*, no: 2673/2, vr. 40b-47b; *İcazetnâme*, no: 5538/6.

29 *İcazetnâme*, no: 5538/7, vr. 3a-3b, 6a; *İcazetnâme*, no: 2673/2, vr. 40b-47b; Âkifzade, *age*, s. 98; Bursalı Mehmet Tahir, *age*, c. 2, s. 57.

30 Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-şemâil*, vr. 1a.

Nakşî silsilesini vermemesi de bu tespiti desteklemektedir.

Yusuf Bahrî'nin icazetnâmeleri bunlarla sınırlı değildir. Ebu Said Muhammed el-Hadimî'nin öğrencisi Ahmet b. Hasan el-Ürgübî'den *Sahih-i Buhârî'yi*; Muhammed Murtazâ ez-Zebidî'den ve Ebu'l-Hasan es-Sindî'nin talebesi eş-Şeyh Mustafa Efendi'den³¹ *Sünen-i Hafız* ve *Sünen-i Ebû Davud*'u okutma icazetini almıştır.

Yusuf Bahrî, *Kütüb-i Sitte*'deki her eser için Muhammed Murtazâ ez-Zebidî'den ayrıca icazet almıştır. Hocasından gördüğü derslerle ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

"*Sahih-i Buhârî*'nin tamamını, *Kütüb-i Sitte*'nin diğer beş kitabını dirayet üzere, yanında zabt ve rivayet ehlerinden bir topluluk da varken tahkikli bir şekilde okudum. *Elfiyetü'l-mustalah*'ı, *Elfiyetü's-sire*'yi, *Şemâil*'i, Hz. Peygamber'in "Rahmet" hadisini evveliyet şartıyla birlikte," ameller niyetlere göredir" hadisini, sülâsiyyâtı, *el-Kâmus*'un başından yaklaşık sekizde birini ondan aldım. Bütün bu zikredilenler ve son zamanlarda ve daha önceleri Hadis ilmüne dair te'lif ettiği her şeyi rivayet hususunda bana icazet verdi."³²

Bunların dışında Zebidî ona, 10 ciltlik *Kâmusu'l-Muhît Şerhi* ve *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*'in 20 ciltlik şerhini okutma icazeti vermiştir.³³ Yusuf Bahrî'nin işitme ve ders takrir yoluyla aldığı icazetler yanında, ziyaret için gittiği zatın, onun ilimdeki otoritesini gördükten sonra teberrüken verdiği icazetler de vardır.³⁴

Yusuf Bahrî, Muhammed Murtazâ'dan hadis icazetleri dışında *Şemâil* ve fıkıh alanındaki *ed-Dürri'l-muhtâr*'ın yaklaşık üçte birini okutma ruhsatı da almıştır. Fıkıhtaki silsilesi *Dürri'l-muhtâr*'ın müellifi Abdunnebi el-Halilî kadar ulaşmaktadır. Yusuf Bahrî bu eseri istinsah etmiş, müellifinin Diyarbakır'ın Hasankeyf beldesinden olması hasebiyle bu şekilde nisbet edilmesi gerektiğini, kaynaklarda geçen "Haskefi" nisbetinin hatalı bir kullanım olduğunu belirtmiştir.³⁵

Tasavvufa İntisabı

Yusuf Bahrî, 1189/1775'te Bafra'ya gitmiş, burada kaldığı süre içinde Şeyh Ah-

31 *İcazetnâme*, vr. 43a-44a; *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/1.

32 Bk. *İcazetnâme*, no: 2673/2, 40a; *İcazetnâme*, no: 5538/7, vr. 1b-3b.

33 Bk. *İcazetnâme*, no: 5538/1.

34 Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2673/2, vr. 45a.

35 *İcazetnâme*, vr. 45a-45b; 5538/7, vr. 6a.

met et-Trabzonî'nin halifesi ve "Muallimu's-Sıbyân" diye de bilinen es-Seyyid Süleyman Bafravî'nin sohbetlerine katılmış, ondan *Hizbu'l-bahr* icazeti almıştır.³⁶

Bafra'dan sonra Kastamonu'ya gelen Yusuf Bahrî, bir yandan da ismini duyduğu âlimlerle münakaşaya girmektedir. Rivayete göre Kastamonu'da bulunduğu sürede Şeyh Şabân-ı Velî Dergâhı'nın on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdetî Efendi'yle (ö.1215/1800)³⁷ görüşmek ister. Dergâha giderken bir taraftan da Mustafa Efendi'ye yönelteceği soruları düşünen Yusuf Bahrî, şeyhin odasına girdiğinde onu elinde kâğıt ve kalemlé bir şeyler yazarken görür. Şeyhin elindeki kâğıtta kendisinin yolda gelirken sormayı düşündüğü soruların cevaplarını görünce Mustafa Efendinin müritleri arasına katılır.³⁸

Mustafa Efendi, Halvetî Şeyhlerinden Hacı Mollazâde Ahmet Efendinin oğludur. 1125/1713'de dünyaya gelmiş, küçük yaşta hıfzını tamamlamış, devrin akli ve naklî ilimlerinden icazet aldıktan sonra tasavvufa meyletmış Şeyh Hafız Mehmet Efendi'ye intisab ederek hilafet icazeti almıştır. Mustafa Efendi, batınî ilimler yanında zahiri ilimler alanında da döneminin önde gelen simaları arasındadır. Yusuf Bahrî'yi bu yönüyle de etkilemiş olması dikkat çekicidir. 1215/1800'de vefat ederek Şeyh Şabân-ı Velî türbesine defnolunmuştur.³⁹

Yusuf Bahrî, Kastamonu'da bulunduğu süre içerisinde üç kez halvete girmiştir. Bir müddet daha şeyhinin yanında kalan Yusuf Bahrî'ye, Mustafa Efendi tarafından Halvetî icazeti verilmiş olup icâzetnâme tarihi 1190/1776'dır.⁴⁰

Yusuf Bahrî'nin Halvetî icazeti aldığı dergâhın, Şeyh Şabân-ı Velî'ye kadar uzanan postnişinleri şöyledir: Şeyh Abdullah, Hafız Mehmed, Hafız Ahmed, Hafız İbrahim, Abdurrahman Efendi, Şeyh Mustafa Çelebi, İsmail Kutsî, Ömer Fuâdî, Şeyh Abdulkakî, Şeyh Hayreddin, Şeyh Osman ve Şeyh Şabân-ı Velî.⁴¹

Yusuf Bahrî, manevî terakkiyât yanında ilmî faaliyetlerine de devam etmiştir. Kastamonu'dan Çankırı'ya geçtiğinde 1195/1781'de Halvetîliğin önde gelen isimlerinden Ömer el-Fuâdî'nin (ö.1046/1636) *Risâle fi muhlisi'n-nefs* isimli tasavvufa dair eserini istinsah etmiştir.⁴²

36 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 5538/5; Ethem Erkoç, *Fahrü'l-Muhaddisin Yusuf Bahri Efendi*, Çorum 2003, s. 11.

37 Fazıl Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şabân-ı Velî*, Kastamonu 2005, ss. 189-190.

38 Aynı yerler.

39 Aynı yerler.

40 Bk. *Zeyl-i Menakıb-ı Şabân-ı Velî*, Çiftçi, *age*, ss. 189-190.

41 Bu zatlar hakkında bk. Çiftçi, *age*, ss. 162-190.

42 Bk. Ömer el-Fuâdî, *Risale fi muhlisi'n-nefs*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 786, vr. 31.

Şerhu hirzi'l-emâni adlı eserin sonundaki "bu kitap Mehmed oğlu Yusuf tarafından Vezirköprü'de Kerimağa Medresesi'nde tamamlanmıştır" ifadesi, eğitimi sürecinde Vezirköprü ile irtibatının devam ettiğini göstermektedir.⁴³ Nitekim Şeyh Murtazâ Efendi de yazdığı senette Yusuf Bahri'ye hitaben "*el-İmam bi-Cami'i Taceddin Paşa fi 18 Şevval 1198*"/3 Eylül 1784⁴⁴ ifadelerine yer vermektedir. Bu ifade şeyhinin yine aynı tarihte Hanefî fıkıhına dair icâzetnâmesinde de geçmektedir.⁴⁵ Buna göre Yusuf Bahri aynı zamanda babasının da görev yeri olan camide bir dönem imamlık yapmıştır.⁴⁶

Mısır'a Gidişi

Rivayete göre Yusuf Bahri, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Hanefî el-Yemenî'nin⁴⁷ Ezher'deki derslerine katılmak üzere Kahire'ye gittiğinde Şeyh Murtazâ'nun ders verdiği kalabalık dinleyicilerin arasına karışır ve Murtazâ Efendiyi dinlemeye başlar. O sırada içeriden biri gelip; "Şeyh Murtazâ Efendi 'kapıda duran Yusuf' a omzundaki heybeyi Nil'e atıp gelmesini söyleyin' diyor" der. Yusuf Bahri bu anî hitap ile şaşırır. Nil kenarına giderek bir kazık çakar, heybeyi iple kazığa bağlayıp Nil'e atarak geri döner. Biraz önce haber veren şahıs tekrar gelerek; "Hoca sana, kazığı çeksin de gelsin," diyor" hitabında bulunur. Bunun üzerine Yusuf Bahri bağladığı ipi söker, geri döndüğünde talebeliğe kabul edilir.⁴⁸

43 Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Şerhu Hirzi'l-Emâni*, no: 202/2, vr. 214b.

44 Yusuf Bahri'nin babasının ve kendisinin görev yaptığı cami, 1494'de Vezirköprü'nün Çanaklı Mahallesi'nde Taceddin Paşa tarafından yeniden yapılmıştır.

45 Bk. *İcâzetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/8.

46 Alaaddin Muhammed b. Ali el-Hasankeyfi (ö.1088/1677), *ed-Dürri'l-Muhtar fi Şerhi Tenviri'l-Ebsar*, 20 Şevval 1204/2 Temmuz 1790, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 4787/1, vr. 1a.

47 Yusuf Bahri, şeyhin bazı senetlerin sonuna doğum tarihini 11 Muharrem 1145/ 4 Temmuz 1732 şeklinde yazdığını belirtmektedir. Bk. *İcâzetnâme*, no: 5538/2.

Murtazâ Efendi, farklı alanlarda vermiş olduğu eserlerle dikkati çekmektedir. Eserleri şunlardır: Sözlük mahiyetindeki *Nazarat fi kitabi taci'l-arus min cevahiri'l-kamus*; Hadisle alakalı *Bezlü'l-mechud fi tahrici hadisi şeyyebetnî hitâ, Bulgatü'l-erib fi mustalahi asari'l-habib, Laktü'l-leali'l-mütenasire fi'l-ehadisil-mütevâtire*; Tasavvufu ilgilili *İkdi'l-cevheri's-semin, İthafü'l-asfiya, İthafü's-saadeti'l-muttakin bi şerhi esrari ihyau 'ulumü'd-âin, Neşvetü'l-irtiyah fi hakikati'l-meysir ve'l-kidâh, Şerhu sıfati salati Ahmed el-Bedevi, Şerhu's-salavati'l-meşîyye, Tenviri'l-kulub fi zikri'l-müluk Beni Eyyüb*; Arap Edebiyatına *Dair Hikmetü'l-işrak ila küttabi'l-afak*; Fıkıhla alakalı *Kitabu ukudü'l-cevahiri'l-münife fi edille mezhebi'l-İmam Ebu Hanife*; İslam tarihiyle alakalı *Laktü'l-mercân fi ahbari'l-can*.

48 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, s. 10; Abdullah Ercan, *Çorumlu Şairler*, İstanbul 1991, s. 127; Erkoç, *Yusuf Bahri Efendi*, ss. 24-25.

Yukarıdaki rivayet, minyatürlere de ilham kaynağı olan Mevlana ile Şems arasındaki şu

Hadis ilmindeki otoritesiyle tanınan Ebu'l-Feyz Murtazâ Efendinin tasavvufî yönü de vardır. Kendisinin Nakşbendîlik'ten icazeti olup "en-Nakşbendî" mahlasını da kullanmıştır.⁴⁹

Muhammed Murtazâ Efendinin Yusuf Bahrî'ye verdiği icâzetnâme, Hasan Paşa Kütüphanesi 5538/1 numarada bulunmaktadır. Şeyh efendi, icâzetnâmenin ilk yaprağında *nefy ü isbat* zikrinin yapılışını tarif ettikten sonra Yusuf Bahrî hakkında:

"...el-İmam el-Fazıl el-Ganî 'anî't-tavsîf ve'l-'ulema sadru'l-müderrişin seyyidü't-tâlibîn ve kenzü'r-râğibîn ve ma'denu'l-fazl ve'l-yakîn el-fakîh el-muhaddis el-muğnî ez-zâbit el-mahir, el-cenâb el-mükerrrem muhibbuna fi'llahi ve Rasûlih eba'l-'irfân Yusuf Efendi el-Amasî el-mulakkab bi'l-Bahr..."⁵⁰

ifadelerine yer vermektedir. Murtazâ Efendi, şeyhlik ve halifelik vermenin bir sembolü olarak Yusuf Bahrî'ye yün hurka da giydirmiştir.⁵¹

Silsilede, Ebû Yezid Bistamî'nin sadece Cafer-i Sadık'tan değil, ceddi Abdurrahman ibnû'l-Kasem b. Ebî Bekr es-Siddîk'tan da feyz aldığı belirlenmesi, yine Ebû Ali Farmedî'nin, hem Yusuf Hemedânî'nin hem de Gazzâlî'nin şeyhi olduğu ifade edilmesi dikkat çekici hususlardandır.⁵²

5538/7 numaradaki icâzetnâmede ise Yusuf Bahrî, şu isim, mahlas ve künyeleri kullanmaktadır: "Yusuf Bahrî et-Tayfûrî en-Nakşbendî el-Cüneydî el-Halvetî el-Mansurî el-Haneffî b. Muhammed el-Köprüvî nezilü Çorum müderrişen bi-Feyziyye."⁵³

Zebidî'nin, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan ve Şevval 1200/Ağustos 1786 Pazar günü ikinci vakti Yusuf Bahrî'ye de verdiği icâzetnâmedeki Nakşbendî

hadiseyi hatırlatmaktadır:

Şems-i Tebrizi Konya'ya geldiğinde Mevlâna bir havuzun başında oturmaktadır. Şems, aralarında Sultan Veled'in *Maarif*'i de olduğu halde kitapları havuza atar. Mevlâna, beklemediği bu davranışa tepki gösterince Şems tekrar elini suya daldırır ve kitapları hiç ıslanmamış bir vaziyette çıkarır. Bunun mahiyetini soran Mevlâna'ya Şems, "bu zevktir" diyerek hayata aksettirilmeyen malumatın kişiye pek faydasının olmadığına dikkat çeker.

49 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 3988/3, vr. 15a; 5538/1; 1564/1-2.

50 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/1.

51 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/1.

52 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/1. Yusuf Bahrî'ye verilen 7 icazetnâme Hasan Paşa Kütüphanesi 5538 numarada kayıtlı iki kapak içinde bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla icazetnâmelerin numaralandırılması söz konusu olmayıp, kütüphanede görevli ve Yusuf Bahrî'nin neslinden gelen Eşref Ertekin tarafından Latin rakamlarıyla numaralar verilmiştir. Bu sebeple biz de söz konusu icazetnâmelerin sadece numaralarını vermekle yetindik.

53 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/7, vr. 8a.

silsilesi şöyledir:

Hayruddin Muhammed Zahid el-Haşimî, Şah Nurullah, Muhammed Ma'sum el-Ömerî, Adem el-Benûrî, Ahmed b. Abdulehad el-Farukî, Hâce Abdullah ed-Dihlevî, Hâcegî Emkenegî, Derviş Muhammed, Muhammed Zahid, Gavsû'l-A'zam Hâce Ubeydullah-ı Ahrâr, Şeyhu'ş-Şuyûh Ya'kub el-Çerhî el-Müfessir 'ani't-tetabburî'l-kebîr, Hâce Bahâeddin Nakşbend, Seyyid Emir Külâl el-Buhârî, Hâce Muhammed Baba Semâsî, Hâce Ali Râmitenî, Hâce Mahmud Encirfağnevî, Muhammed Arif er-Rivgerî, Hâce Abdulhâlık Gücdüvânî, Yusuf b. Eyyüb el-Hemedânî ile İrşadul'l-İmam Hucetu'l-İslam el-Gazzâlî'nin şeyhi Ebu Ali Fârmedî – Farmedî hem Yusuf Hemedânî'nin hem de Şeyhulislam fî hucetî'l-İslam Gazzâlî'nin şeyhidir (silsilenin yanına not olarak düşülmüş)-, Ebu'l-Hasan Harakânî, Cafer-i Sadık'ın ve ceddi Abdurrahman ibnu'l-Kasem b. Ebî Bekr es-Siddîk'ın ruhaniyetinden Ebû Yezid el-Bistâmî, Selman-ı Farisî, Ebû Bekr es-Siddîk, Hz. Muhammed (s).⁵⁴

Yusuf Bahrî'ye verilen bir diğ er icazet, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi 3988/3 numaradadır. 1197/1783 tarihli icâzetnâmede "Yusuf b. Muhammed b. el-Köprüvî eş-şehîr bi-Bahrî nezîlu'l-Habaniye ve müderrisu" ⁵⁵ ifadelerine yer verilmektedir.

1196/1782-1202/1788 yılları arasında altı yıl boyunca⁵⁶ Muhammed Murtazâ'nın yanında kalan Yusuf Bahrî, ders gördüğü her bir hadis kitabı için ayrı ayrı icazet almıştır. 20 Şevval 1204/2 Temmuz 1790'da istinsahını tamamladığı Alaaddin Muhammed el-Hasankeyfî (ö.1088/1677)'nin *ed-Dürru'l-muhtâr*'ının başında hocasından aldığı icazetnâmesini de ekler ve bu senedi hocasının kendisine 18 Şevval 1198/3 Eylül 1784'de verdiğini belirtir.⁵⁷

Yusuf Bahrî'nin "Bahrî" mahlasını Hac yolculuğu esnasında Ravza'da yaşadığı bir hadise üzerine aldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Murtazâ Efendinin Yusuf Bahrî'ye ilk icâzetnâmeyi 1197/1783'de verdiğ i göz önünde bulundurulursa, Yusuf Bahrî'nin hac yolculuğu dönüşünde, Bağdat'a 80 km uzaklıktaki Habaniye'de tedrise başladığı, bir yandan da hocasından hadisle ilgili diğ er kitapların dersini gördüğü anlaşılmaktadır. Aldığı bir diğ er icâzetnâme tarihinin 13 Cemaziyelahir 1199/22 Nisan 1785⁵⁸ oluşu da bu tespitimizi destekler niteliktedir.

54 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/1.

55 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, 3988/3, vr. 15b.

56 Bk. *İcazetnâme*, no: 2673/2, vr. 38a.

57 Muhammed b. Ali el-Haskefî, *ed-Dürru'l-muhtar*, vr. 1a.

58 Bk. *İcazetnâme*, no: 3988/3, vr. 15b.

Yusuf Bahrî, icâzetnâme haşiyesinde Rahmet hadisine önem verilmesinin ve silsilede zikredilmesinin, tasavvuf erbabının âdeti olduğunu, bununla hadisin bereketinden istifadenin ve Allah'tan muvaffakiyetin umulduğunu belirtir.⁵⁹

Farklı metotlarla ders gören Yusuf Bahrî, bunları iki kısımda özetler. Biri Irakıyyun ve'l-Ervâm diye bilinen Ebu'l-Vakt'ın ve diğeri ise İbn Şahan'ın usulüdür. Yusuf Bahrî, icâzetnâmenin devamındaki 10 varaklık kısımda okuma, işitme ve icazet yoluyla edinilen hadis icazeti silsilesini vermektedir. Buna göre Yusuf Bahrî'nin hocası Muhammed Murtazâ ez-Zebidî de İbn Şahan metoduna göre hadis okutma icazetini, hocası Muhammed b. Alâeddin b. Abdulbaki el-Mizhaçî el-Hanefî ez-Zebidî'den Zebid şehrinde 1162/1749'da almıştır. Silsilesinde dikkat çeken isimlerden biri de *er-Risâletü'l-kuşeyriyye* müellifi Abdülkerim Kuşeyrî'dir.⁶⁰

Hadis dersleri veren Murtazâ Efendinin ders taktir metodu, önce "Hz. Peygamber(s)'in hadislerindedir" diye uydurulan mevzu hadisleri öğretmektir. Murtazâ Efendinin talebelerine:

"Evladım bunlar mevzu hadislerdir. Bunların hiç birisi, Rasullullah (s)'e ait sözler değildir. Bundan sonra hadis-i şerifleri okumaya geçebiliriz."⁶¹

Dediği rivayet olunur.

Hac Yolculuğu

Yusuf Bahrî, Şeyh Murtazâ Efendinin derslerine devam ettiği süre içerisinde Hac farizasını da yerine getirmiş, "Bahrî" mahlasını bu yolculuğunda almıştır.

Ziyaret maksadıyla Medine'ye uğrayan Yusuf Bahrî, iç kapının üstündeki hadis-i şerifte fazladan bir "vav" harfinin yazılı olduğunu görür. Bunu ilgililerle bildirince durumu görüşmek üzere ulema toplanır ve "bunca senedir hiç kimsenin fazla demediğine, bir Türk hoca gelmiş de fazla diyor" diyerek sert mukabelede bulunurlar. Yusuf Bahrî "benim söylediğim hadîs-i şerîfi yazın, bir de kapının üstündeki hadîs-i şerîfi yazın. Her ikisini de kapının önüne koyayım" teklifinde bulunur. Denilen yapılır. Ertesi sabah kâğıtlara bakıldığında, Yusuf Bahrî'nin kâğıdının alt kısmına ince bir kalemle; "Sadeka Yusuf Bahrî"

59 Aynı eser, vr. 40a.

60 *İcazetnâme*, no: 3988/3, vr. 38b-48b; *İcazetnâme*, no: 5538/7, vr. 1b, 3a.

61 Erkoç, *Yusuf Bahri Efendi*, s. 15.

“Yusuf Bahrî doğru söyledi” yazılmış olduğu görülür. Yusuf b. Muhammed, bundan sonra Bahrî mahlasını da kullanmaya başlamıştır.⁶²

İstanbul'a Gidişi

Yusuf Efendi'ye “Bahrî” mahlasını kazandıran hadise saraya intikal edince, Sultan II. Mahmûd, onu İstanbul'a dâvet etmiş ve bir çok ihsânda bulunmuştur.⁶³

Yusuf Bahrî'nin, hocasının yanında 6 yıl kaldığı göz önünde bulundurulursa, İstanbul'a 1788 yılında gittiği söylenebilir. İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında Halet Efendi, Tevkî'î Süleyman Paşa gibi sarayın ileri gelenleriyle de görüşmüştür.⁶⁴

İstanbul'da bir süre kalan Yusuf Bahrî, kendisiyle bir dönem Mısır'da Şeyh Murtazâ Efendi'den ders alan ve padişahın kâtiplerinden olan Tevkî'î Süleyman Feyzi Paşa'nın⁶⁵ ricasıyla, 1786'da Çorum'da yaptırdığı ve zengin bir kütüphanesinin bulunduğu medresede ders vermek üzere Çorum'a gelmiştir.⁶⁶

Çorum'a Gelişi

Murtazâ ez-Zebidî'nin yanında kaldığı süreyi göz önünde bulundurduğumuzda, Yusuf Bahrî'nin 1202/1788'den sonra Çorum'a geldiğini söyleyebiliriz.

Çorum'da Seydimoğlu ailesine damat olan Yusuf Bahrî'nin bu evliliğinden Ali, Hüseyin ve Mustafa isminde üç oğlu, Ayşe ve Hatice isminde iki kızı olmuştur. Ali küçük yaşta iken, Hüseyin de evlendikten bir yıl sonra hastalana-

62 Aynı eser, s. 16.

63 Aynı eser, ss. 18-19.

64 Bk. Taceddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferayini, *Şerhu lübbi'l-elbab*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2778, vr. 1a.

65 Tevkî'î Süleyman Paşa ile ilgili olarak bk. Yalçın Atalık, “Reisü'l-Küttâb Süleyman Feyzi Paşa”, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007.

66 Medrese kütüphanesi Yusuf Bahri ile daha da zenginleşmiştir. 1845 yılı itibariyle Müderris Müftüzade Hacı Ömer Efendi, senelik 50 kuruşla kütüphane muhafızlığı yapmıştır. 1898 yılı itibariyle medresede 15 talebe bulunmakta olup müderrisi Mustafa Efendi'dir. Söz konusu medrese I. Dünya Savaşı'na kadar faaliyet göstermiştir. 1915'de Çorum Mutasarrıfı Nurettin Bey tarafından Sanat Mektebi yaptırılmak amacıyla medrese yıktırılmış olup günümüzde İstiklal İlkokulu bu alan üzerinde bulunmaktadır. Medresenin yıkılması sonrası aralarında nadir Mushaf-ı Şerif ve diğer kitaplardan oluşan 580 adet eser, günümüzdeki adıyla Hasan Paşa Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Korkmaz, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, ss. 148, 156; Erkoç, *age*, ss. 19- 21; *Çorum İl Yıllığı* 2003, ss. 114, 162.

rak vefat etmiştir. Yusuf Bahrî'nin, küçük oğlu Mustafa'dan Abdullah ve Yusuf adlı iki torunu dünyaya gelmiştir.⁶⁷

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi 5538/9'da, Ebu'l-Feyz el-Hâcc Hüseyin es-Sıdkî b. Yusuf el-Bahrî el-Çorumî'ye verilen bir icazet bulunmaktadır. İcâzetnâmenin silsilesi Münib el-Hâcc Osman b. Ali,⁶⁸ Muhyiddin Ebu'l-Feyz Hüseyin ez-Zühdi el-Hanefî en-Nakşebendî b. Ömer ed-Derbendî vasıtasıyla Yusuf Bahrî'ye ulaşmaktadır. Yusuf Bahrî'nin neslinden gelenlerle yaptığımız röportajda Hüseyin'in evlendikten bir yıl sonra vefat ettiği belirtilmişti. Gerek Yusuf Bahrî'nin öğrencisinin öğrencisinden icazet almış olması -ki Muhyiddin ez-Zühdi Yusuf Bahrî'nin derslerine 1224/1809-1230/1815 yılları arasında devam ettiğini belirtmektedir-⁶⁹ gerekse ailesinin verdiği bilgiler bizi, ismi geçen Hüseyin es-Sıdkî'nin Vezirköprülü Yusuf Bahrî'nin oğlu olmadığı sonucuna götürmektedir.

Hüseyin es-Sıdkî ilgili bir diğer bilgi, Karahisar köyü sakinelerinden Ebubekir kızı Fatma'nın 15 Cemaziyelahir 1263/1847 tarihli vakfiyesinde⁷⁰ yer almaktadır. "Seyyid Hüseyin b. Hocazâde Yusuf Bahrî Efendi" şeklinde ismi geçen ve vakfın mütevellisi olduğu belirtilen şahısla ilgili belge de Yusuf Bahrî b. Muhammed'in oğlu Hüseyin'le aynı kişi olmadığı yönündeki tespitimizi desteklemektedir.

Yusuf Bahrî'nin kızı Ayşe, Kayışoğulları'na gelin olmuş, Hatice ise Elvan Çelebi neslinden gelip Tekkeli Hocalar ailesinden ve Yusuf Bahrî'nin de öğrencisi olan Halil İbrahim ile evlenmiştir. Birinci eşinden çocuğu olmadığı için Hatice Hanım'la da evlenen Halil İbrahim'in bu evlilikten İbrahim Nuri adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir. İlk eşi, çocuğu evde barındırmak istemeyince Yusuf

67 Yusuf Bahrî'nin neslinden isminin açıklanmasını istemeyen bir şahısla 2006 yılı itibariyle yapılan röportajdan; Erkoç, *Yusuf Bahri Efendi*, s. 23.

68 Osman b. Ali'nin Hüseyin es-Sıdkî b. Yusuf Bahrî'ye verdiği bir diğer icazetnâme, Hasan Paşa Kütüphanesi 5538/10'dadır. Osman b. Ali'nin silsilesi el-Hâcc Mahmud el-Kayserî vasıtasıyla Ebu Said el-Hadimî'ye ulaşmaktadır. Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/10, vr. 1a.

69 Bk. *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/9, vr. 2a, 9b.

70 Vakfiye özeti şöyledir: Karahisar köyünden Ebubekir kızı Fatma hanım, eşi Uzun Osman oğlu Süleyman'ı vekil kularak Hocazade Hacı Yusuf Bahri Efendi oğlu Seyyid Hüseyin Efendi'yi mütevellî tayin etti. Fatma Hâtun, 200 kuruşu şu şartlarla vakfetti. Bu para mütevellî tarafından onu onbirbuçuk hesabıyla eksik ve fazla olmaksızın ve de kalemiye adıyla her hangi bir ödeme yapılmaksızın istirbah edilerek elde edilen gelirle, sevabı, vâkıfenin vefat eden kızı Melek Hanım'ın ruhuna hediye olunmak üzere, her sene Ramazan ayında balmumu alınarak Cami-i Kebir'de mahfilin aydınlatılması için kullanılacaktır. İlca, *Çorum Vakıfları*, s. 68.

Bahrî, torununu yanına almış ve yedi yaşına kadar bakımını üstlenmiştir.⁷¹

Süleyman Fevzi Paşa Medresesi'nde de 1202/1786–1245/1829 tarihleri arasında yaklaşık 43 yıl müderrislik yapan Yusuf Bahrî, bu görevi yanında Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetlerinde de bulunmuştur. 1200/1786 ve 1207/1793'deki depremler sonrası kullanılamaz hale gelen⁷² ve yaklaşık 7 yıl kapalı kalan Ulu Cami, Yusuf Bahrî'nin girişimiyle, Yozgat'ta Çapanoğlu Süleyman,⁷³ onun ölümü sonrası oğlu ve Yusuf Bahrî'nin öğrencisi Abdülfettah tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁷⁴ Taş duvarları örüldükten sonra üstü, ahşap kubbeyle örtülmüş ve 1225/1819'da kullanıma açılmıştır.⁷⁵

71 Yusuf Bahrî'nin neslinden, isminin açıklanmasını istemeyen bir şahısla yapılan röportajdan.

72 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, s. 10; Ercan, *Çorumlu Şairler*, s. 127.

73 Osmanlı Devleti 1768'de başlayan Rus Savaşı dolayısıyla ayanlardan sık sık yardım istemek durumunda kalmıştır. Savaşı yenilgiyle sonuçlanması devletin Anadolu'daki etkinliğini azaltmıştır. Bu savaştan sonra ayan olan aileler aynı zamanda mutasarrıflık görevini de üstlenmişler ve bu babadan oğla geçer hale gelmiştir. Çapanoğulları ya da Çapanoğulları adı ile anılan aile, daha önce Yeni İl Has Voyvodası Çapanoğlu Ahmet Ağa döneminde etkinliğini artırmış, 1763'de bölgeyi eşkıyadan arındırması karşılığında kendisine Çorum Sancağı arpalık olarak verilmiştir. Bu görevi yerine getiren Çapanoğlu Ahmet bazı istekleri ve davranışlarıyla tehdit haline gelmesi dolayısıyla 1765'de idam edilmiştir. Çapanoğlu ailesi 1765-1768 yılları arasında etkinliğini yitirmiş, Ahmet Paşa'nun oğlu Mustafa Bey ile tekrar etkili olmaya başlamıştır. Çapanoğullarının en parlak devri 1782-1813 yılları arasındaki Süleyman Bey zamanıdır. Onun Bâb-ı Âlî'ye karşı itaatkar siyaseti, Çapanoğullarını Bozok dışında Çankırı, Amasya, Sivas taraflarında da etkili olmasını sağlamıştır. II. Mahmut'un 1812'den itibaren merkezileşme siyaseti ve 1813'de Süleyman Bey'in ölümüyle Çapanoğullarının Bozok'daki idari nüfuzuna son verilmiştir. Korkmaz, *age*, s. 352.

74 Yusuf Bahrî'nin Çapanoğlu Süleyman ile tanışıklığı, 1793'e kadar uzanmaktadır. Hatta Yusuf Bahrî'nin Çapanoğlu'nun zaman zaman ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Çorum Yozgat arasında ulaşım yaya olarak sağlandığı için Alaca yolu üzerindeki Arpaöz Köyü'ne bir köy odası yapılması yönünde girişimde de bulunmuştur. Dönemin önde gelen âlim ve sülfilerinden olan Yusuf Bahrî'yi evlerinde ağırlamak isteyen köylülere Yusuf Bahrî, hem diğer yolcuların da konaklaması hem de geldiğinde irşat faaliyetlerini rahatlıkla yapabilmesi için temelini bizzat kendisinin attığı köy odası inşa edilmiştir. Bu mekân yakın zamanda yeniden tamir ettirilmiş olup halen aslî fonksiyonunu icra etmektedir.

Çapanoğlu, Yozgat'ta yaptırdığı camiin açılış duasını yapmak üzere Yusuf Bahrî'yi davet etmiş, o da bu davete icabet etmiştir. Yusuf Bahrî'nin Ulu Cami'nin yaptırılmasına vesile oluşuyla ilgili şöyle bir rivayet vardır: Bir Şubat günü Çapanoğlu Süleyman, Yusuf Bahrî'yi Yozgat'a davet etmek üzere birkaç adamını gönderir. Mevsimin kış olması dolayısıyla Yusuf Bahrî davete hemen icabet etmese de daha sonra Yozgat'a gider. Çorumluların gönülünü kazanma arzusundaki Çapanoğlu'na depremde yıkılan Ulu Cami'yi tamir ettirmesini teklif eder. Bu teklif, Çorumluları da memnun eder ve 1800'de caminin inşasına başlanır. İsminin anılmasını istemeyen, Yusuf Bahrî'nin neslinden bir şahısla yaptığımız röportajdan; Erkoç, *age*, s. 34; Ali İlica, *Çorum Ulu Camii ve Vakıfları*, Çorum Belediyesi, Ankara 2006, s. 43; Çorum'da köy odalarını ilgili olarak bk. İrfan Yiğit, *Çorum'da Köy Odaları*, Çorum Belediyesi Kent Arşivi.

75 Camiin inşası sonrası Yusuf Bahrî istinsah ettiği, Muslihuddin Mustafa b. Şabân el-Gelibolî es-Sururi, (ö.969/1562)'ye ait *Kitabu bahri'l-maarif*'in dibacesinde şu mısralara yer verir: Hâza tarih-i Camii'l-Kebir

Vefatı

Ömrünün sonlarına doğru iltihaplı bir cilt rahatsızlığına yakalanan Yusuf Bahrî, 1244/1829'da Çorum'da vefat etmiştir.⁷⁶ Kabri, Hıdırlık mevkiinde sahabe-den Kereb-i Gazi'nin türbesinin ayakucundadır.

Vefatından yaklaşık bir yıl sonra, talebesi Derviş Mehmet Paşa, hâlihazır-daki türbeyi yaptırmıştır (1246/1830). Türbenin duvarındaki mermer levhada

*"Feyz-i Hak'dan noksan ola mı hâşâ
Sahibü'l-hayrat Derviş Mehmet Paşa
Sene hicri 1246"*

Tarihi verilmektedir. Yusuf Bahrî'nin sandukasının bir yanında

*Yâ zâiren bi-kabrî hel igteberte hâfi?
Bi'l-emsî kıntü mislüke, ğaden tesîru misli.
"Ey kâbrîni ziyaret eden, halimden ibret aldın mı?
Dün ben senin gibiydim. Yarın sen de benim gibi olacaksın."*

Mısrası yazılıyken sandukanın kible tarafında "dünya işlerinde şaşırıp, hayrete

Sahibu'l-mecmua Bahrî fakirin Ulu Camiin bina ve inşasına inşa ettiği tarihtir:

Aferinler ana kim fatih-i evbav-ı felah

Mazhar-ı tevfik-i Hak Hazret-i Abdülfettah

Nesl-i pâk-i şeref tahiyye-i Abdülcebar

İftiharü'l-ümera fasl-ımiftah

Evhadi'l-fuhema salik-i râh-ı tevhid

el-Luma'u'n-nücebâ nur-ı ziya-yı misbah

"İnnema ya'meru" kavline Hüda'nın tahkik

İmtisal ile tamam sa'yini kıldı iflah

Şöyle bir mabed-i İslam'ı bina eyledi kim

Barekallah deyup eyledi tahsin-i ervah

"Men bena lillahi mesciden bena'llahu leh"

Ya'ni "fi'l-cenneti beyten" verdi tarihe necah

Mescidin başında kırktan birin al bakisini

Ayağından cennetin nüsü ile kıl itrah

Ta be-mahşer şema-i hayratının ikadına

Bahrî ile da'iyân-ı ehl-i salâh ehl-i felah

Eylesün devlet ü ikbalini Allah mezid.

Tâ muradınca revah ide mesâ ile sabah.

Her muradına senâ ola akşam ü sabah.

Bk. Muslihuddin Mustafa b. Şabân el-Gelibolî es-Sururi, *Kitabu bahri'l-maarif*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2114, vr. 16a.

76 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 57; Erkoç, *Yusuf Bahri Efendi*, s. 42.

düştüğünüz zaman kabir ehlinde yardım isteyiniz"⁷⁷ rivayeti bulunmaktadır.

Sandukanın kitabesinde Kehf Sûresi 18'deki "...ve kelbuhum basitun zira'ayhi bi'l-vasîd..." âyeti yazılıdır. "...ve köpekleri de ön ayaklarını uzatmış vaziyettedir..." mealindeki âyet, Yusuf Bahrî'nin isteği doğrultusunda yazılmış olsa gerektir.⁷⁸ Abdurrahman Câmî söz konusu âyetten hareketle "men seg-i eshâb-ı kehfem", "ben Ashâb-ı Kehf'in köpeğiyim" ifadesine yer verir ve bu sözünü şöyle açıklar:

"Ey Allah'ın Resulü! Ashab-ı Kehf'in köpeği gibi ben de senin ashabının arasına karışsam da, cennete girsem ne olur? Ashab-ı Kehf'in köpeği cennete girer de, ben nasıl cehenneme girerim? O Ashab-ı Kehf'in köpeği, ben de senin ashabının köpeğiyim."⁷⁹

Şahsiyeti

Bursalı Mehmet Tahir, Yusuf Bahrî'yi "efadıldan zül-cenahayn edîb ve zarif bir zat" olarak nitelendirirken⁸⁰ Ali İzzet Efendi; onun nükteli konuştuğunu ve hazır cevap olduğunu belirtmektedir.⁸¹ Tasavvufa intisabı öncesi, dönemin âlimleriyle münazara etmek için yolculuklara çıkması da onun bu yönünün bir tezahürüdür.

Hadis ilmini Kur'an'dan sonraki en önemli ilim dalı olarak kabul eden Yusuf Bahrî, kendisinin bu sahada derinleşmesini Allah'ın bir lütfu olarak görmektedir. İlim tahsiliyle insanın birçok hikmete ulaştığını belirtir ancak bunun bir şartı vardır. O da bilgiyi hayata aksettirmektir.⁸²

Talebesine verdiği icâzetnâmedeki öğütler, karakterinin de bir anlamda yansımasıdır. Öğrencisine takva üzere olmasını, hadis kitaplarını mütalaa ederken kısaltma yapmamasının, bilmediği bir hususta şerh etme yoluna gitmemesini, senetlerdeki metin ve isimlerin lafzını tashih hususunda çok dikkatli olmasını, bilgi açısından belli bir noktaya geldiği hadis ilminde, bildiklerini uygulama ve itikadına da dikkat etmesini, ilim yolunda elinden gelen bütün

77 el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-İhâfâ ve muzîlu'l-İlbâs*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut tr, c. 1, s. 85.

78 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, s. 10; Ercan, *Çorumlu Şairler*, s. 127.

79 Söz konusu beytin, Mevlânâ'nun *Mesnevî*'sinde benzer tarzda işlenişleriyle ilgili olarak bk. Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi: Konularına Göre Açıklanmalı*, Ötügen Yay., İstanbul 1997, c. 3, s. 20.

80 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 57.

81 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, s. 10.

82 *İcâzetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2673, vr. 37b.

gayreti göstermesini tavsiye etmektedir.⁸³

Yusuf Bahrî, eserlerini ele aldığımızda da görüleceği üzere hadis, tasavvuf, tefsir, fıkıh, Arap Dili gibi temel İslam bilimleri üzerine hayli çalışması bulunan, "câmi'u'l-ulum denilebilecek nitelikte bir âlimdir.

İlme ve ilim ehline verilen kıymet noktasında hassas olan Yusuf Bahrî, Çorum'da kaldığı süre içinde umduğu ilgi ve alakayı bulamamaktan da muzdariptir. İstinsah ettiği bazı eserlerde Çorum'da ilim ehlinin kıymetini bilip hürmet eden bir başka beldeye göç etmek istediğine dair münacatta bulunmaktadır.⁸⁴ Benzer durum Kadı İyaz'ın *Şifâ*'sını şerh ettiği eserinde de söz konusudur.⁸⁵

Kaleme aldığı manzumeleri, döneminin âlim sûfi profilinin tabii bir sonucu olup kendisindeki sanat yönünün de bir tezahürüdür.

Mutasavvıflarda sıkça görülen edebî yön Yusuf Bahrî için de geçerlidir. Şiirlerinde Bahrî veya Bahrîya mahlasını kullanmıştır. Bir araya getirilmiş bir divanı olmayıp manzumeleri dağınık haldedir. Aşağıdaki mısralar şahsiyetine ışık tutması açısından önemlidir:

*Sûfi olan safa ile olsa
Biz de olurduk 'aba ile olsa*

*Doldururduk cihanı nara ile
Zikr-i Hakîkî Hü-yi hâ ile olsa⁸⁶*

Bir diğer manzumesi şöyledir:

*Ben o Mecnûnum ki yâd etmem gam-ı Leylâ nedir?
Aşk nedir, âşık nedir ya bunca vâveylâ nedir?
Ben tılsım-ı âzam-ı feyz-i müsemâyum veli
Sorsalar bilinem bana ya alem-i esnâ nedir?*

*Pençe-i Anka-yı kudsîden tahammül kıl peşin,
Tâ bilesin kim nedir aşk-ı hakîkat sûzişin,*

83 İcazetnâme, no: 2673, vr. 47b-48a; İcazetnâme, 5538/7, vr. 7b.

84 Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449), *Nüzhetiü'n-Nazar fi Tavzîhi Nuhbetü'l-fiker*, istinsah tarihi Şabân 1218/ Aralık 1803, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 3656, vr. 1a.

85 Yusuf Bahrî, *Şerhu 'Atâi'l-Kadiri'l-Feyyaz*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 363, vr. 406a.

86 Taceddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferayinî, *Şerhu Lübbi'l-elbab*, Hasan Paşa 2778, vr. 1a.

*Pertev-i Hak'tır tevekkül arş olur hayretnişin,
Ferşe düşmüş şem ile pervaneden pervanedir.*

*Biz eled bezminden evvel mest olan divaneyiz,
Ânın için tâ ebed ayrılmayız mestaneyiz,
Sâgar ü sahîbâ biziz, sâkî biziz, meyhane biz.
Hayretin sırrı nedendir, serde bu sevda nedir?*

*Bahrîyâ bu sûzişin ol mîr-i envverden midir?
O perîveş tal'atı mâh-ı münevverden midir?
Bilmezem yardan mı, ağıyardan mı, kemterden midir?
Kem nedir, kemter nedir, kîm rehber-i Mevlâ nedir?⁸⁷*

Aynı zamanda hattat olan Yusuf Bahrî, medrese tahsiline devam ettiği dönemden itibaren eser istinsahına başlamıştır. Tedrise başladığı Süleyman Fevzi Paşa Medresesi'nde de bu faaliyetini sürdürmüştür.

Eserleri

Yusuf Bahrî'nin te'lif eserleri yanında, kozmografyadan mantığa, hadis ve tefsirden tasavvufa kadar çeşitli alanlarda istinsah ettiği bir hayli eser vardır. Farklı alanlardaki bu eserleri, araştırmacıların bilgisine sunmak amacıyla konularına göre tasnif ettik.

Te'lif Eserleri

Halvetîlik ve Nakşbendîlik'ten icazeti olan Yusuf Bahrî, hadisçi kimliğiyle ön plana çıkmakla birlikte te'lif eserleri akâid, kelam, fıkıh üzerinedir. Tasavvuf ve hadisle ilgili çalışmaları ise şerh ve istinsahlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İstinsah faaliyetlerine öğrenciyken başlayan Yusuf Bahrî'nin, te'lif eserlerini Çorum'da kaleme aldığı görülmektedir.

Akaid ve Kelamla İlgili Eserleri

Beyanu itikadi ehli's-sünne ve'l-cema'a: Yusuf b. Muhammed el-Bahrî mahla-

87 Yusuf Bahrî'nin diğer bazı manzumeleri için Bk. Ercan, *Çorumlu Şairler*, ss. 143-144.

sıyla, 1231/1816'da Çorum'da te'lif etmiştir.⁸⁸

Fıkıhla İlgili Eserleri

Durrü't-tahrîr fi risâleti hakki't-tekbîr: Fâhru'l-Muhaddisin Eimmeti'l-Mu'temidîn Seyyidü'l-Kurra Yusuf Bahrî mahlasının yer aldığı ve *Osmanlı Müellifleri*'nde de ismi geçen eserin⁸⁹ müellif nüshası, Hasan Paşa Kütüphanesi'ndedir. Te'lif tarihi ve yeri belirtilmemekle birlikte Çorum'da yazılmış olması muhtemeldir. 36 varaktan müteşekkildir.⁹⁰

Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri

Risâletu lamu't-ta'rîf: İki varaktan müteşekkil küçük bir Risâledir. "Yusuf Bahrî b. Muhammed el-Köprüvî" mahlasını kullandığı Risâlesini Çorum'da yazmış, te'lif tarihi belirtmemiştir.⁹¹

Şerh ettiği Eserler

Hadisle İlgili Eserler

Şerhu 'atâi'l-kadiri'l-feyyâz: Kadı İyaz'ın (ö.544/1149) *eş-Şifa bi-ta'rîfi hukuki'l-Mustafa* başlıklı hadise dair eserini şerh eden Yusuf Bahrî, "Yusuf el-Bahrî el-Köprüvî el-Hanefî et-Tayfûrî en-Nakşebendî" mahlasını kullanmıştır. Eserin iki nüshası Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi 363 ve 9242 numaradadır. 363 numaradaki eser 406 varak, 9242 numaradaki nüshası ise 597 varaktan oluşmaktadır.

363 demirbaş numaralı eser, şârih nüshası olup Yusuf Bahrî hatimesinde eserin ismini *Şerhu 'atâi'l-kadiri'l-feyyâz* olarak vermektedir. Te'lif tarihini bildirmediği eserini Çorum'dan kurtulma yönündeki duasıyla bitirmektedir.⁹²

9242 numaradaki nüsha ise 1360/1940'da Ahmed Halid el-Çorumî el-Yesârî tarafından istinsah edilmiştir.⁹³

88 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 976.

89 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 57.

90 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 214.

91 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2707/1.

92 Kadı İyaz, *Şerhu 'atâi'l-kadiri'l-feyyâz*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 363, vr. 406a.

93 Bk. ilgili eser, vr. 597a.

Tasavvufî İlgili Eserler

Şerh-i hizb-i Nevevî: Muhyiddin en-Nevevî'nin (ö.676/1277) *Hizbu'n-Nevevî* adlı eserinin şerhidir. Hasan Paşa Kütüphanesi no: 627/1 ve 2'de *Hizbü'n-Nevevî*'nin şerh edilmemiş hali bulunmaktadır. Yusuf Bahri'nin 627/3'deki ise şârih nüshasıdır.⁹⁴

İstinsah Ettiği Eserler

Yusuf Bahri'ye atfedilen eserlerin büyük çoğunluğu, istinsah ettiği kitaplardır. Yusuf Bahri eserlerin sonunda ismini müstensih olarak zikretmiş, ancak kütüphane katalogunda bunlar kendisine atfedilmiştir.

Tasavvufî İlgili Eserler

Meşâhidu'l-esrari'l-kudsiyye ve metali'i'l-envâri'l-ilahiyye: İbn Arabî'nin eseri olup 47 varaktan müteşekkildir. İstinsah tarihi belirtmemiştir.⁹⁵

Risâle fi muhlisi'n-nefs: Ömer el-Fuâdî'nin (ö.1046/1636) eseridir. Yusuf Bahri, Kastamonu'dan Çankırı'ya geçtiği 1195/1781'de istinsah etmiştir.⁹⁶

Tuhfetu'l-ahbâb fi's-sulûki ila tariki'l-ashâb: Bafra'da kaldığı sürede sohbetlerine katıldığı Bafra Süleyman Efendinin şeyhi, Kösec Ahmed et-Trabzonî (ö.1195/1781)'nin eseridir. Çorum'da Rebiyülevvel 1231/Şubat 1816'da istinsah etmiştir.⁹⁷

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde, Ömer el-Fuâdî'nin *Makale-i Tevsiyye ve Risâle-i Tevhidiyye* adlı eserinin 1194/1780'de istinsah edilmiş, 15 varaklık bir nüshası daha bulunmaktadır. Müstensih adı belirtilmemekle birlikte, yazı karakterinden ve 1195/1181'de Çankırı'da bulunmasından ötürü bu eseri Yusuf Bahri'nin istinsah etmiş olması muhtemeldir.⁹⁸

94 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 627/3, vr. 1a.

95 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 782/1.

96 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 786.

97 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 788/3.

98 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no:786/1

Hadisle İlgili Eserler

Nüzheti'n-nazar fi tavzîhi nuhbetü'l-fiker: Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449)'nin Hadis usûlüne dair eseridir. Yusuf Bahrî, Receb 1218/Kasım 1803'de istinsahına başladığı eseri Şabân 1218/Aralık 1803'de, 1 ayda tamamladığını belirtmektedir.⁹⁹

Risâle fi beyani ehâdisi'l-mütevâtire: Şeyh Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ'nın eseridir. Çorum'da istinsah edilmiştir.¹⁰⁰

el-Hadisü'l-müsel: Muhammed Murtazâ el-Hüseynî'nin ders takrirlerinden derlenmiştir. 12 Zilkade 1188/13 Ocak 1775'de tamamlanarak şeyhe sunulmuştur. Ebu'l-Murtazâ el-Hüseyni bu eseri, Rebiyyülahir 1197/Mart 1783'de gözden geçirmiş, Yusuf Bahrî de 9 Receb 1231/4 Nisan 1816'da istinsah etmiştir.¹⁰¹ Hadis araştırmaları açısından orijinal denilebilecek niteliktedir.

Tefsirle İlgili Eserler

ed-Durrü'l-mensur: Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö.911/1506)'nin eseridir. İstinsah tarihi ve yeri belirtilmemiştir.¹⁰²

Kıraat İlmiyle İlgili Eserler

Tayyibetü'n-neşr fi kıraati'l-aşr: Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö.833/1429)'nin eseridir. Birkaç Risâle ile birlikte ciltlenen eser, 110-141. varaklar arasında yer almaktadır. İstinsah tarihi belirtilmemiştir.¹⁰³

Hırzu'l-emânî ve vechü't-tehanî: Ebu Muhammed el-Kasım b. Ferruh eş-Şatıbî (ö.590/1194)'nin eseridir. Yusuf Bahrî tarafından Kerimağa Medresesi'nde istinsah edilmiş olup istinsah tarihi belli değildir.¹⁰⁴ Eser, Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî'nin, 170 varaklık *Şerhu'l-hurzi'l-emânî ve Vechü't-Tehanî li's-Şatıbî* adlı kitabıyla birlikte ciltlenmiştir.¹⁰⁵

99 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 3656.

100 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 976/2, vr. 18b.

101 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 976/3, vr. 21a.

102 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 3401/2.

103 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 195/2.

104 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 202/2, vr. 214b.

105 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 202/1.

Fıkıhla İlgili Eserler

ed-Dürru'l-muhtâr fi şerhi tenvîri'l-ebâr: Alaaddin Muhammed b. Ali el-Hasankeyfî (ö.1088/1677)'nin eseridir. 20 Şevval 1204/2 Temmuz 1790'da istinsah edilmiştir. Yusuf Bahrî 1202/1788'de Süleyman Paşa Medresesi'ne geldiğine göre Çorum'da istinsah ettiği söylenebilir.¹⁰⁶ Hocası Muhammed Murtazâ'dan ve Abdülkerim Trablusî'den bu eseri okutma icazeti alan Yusuf Bahrî, müellifin Diyarbakır'ın Hasankeyf beldesinden olması hasebiyle "Haskefi" yerine "Hasankeyfî" nisbesinin kullanılması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁷

ed-Düreri'l-levâmî' fi tahrîri cem'i'l-cevamî: Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İsmail el-Gürânî (ö.813-893/1410-1488) tarafından kaleme alınan eser, Abdulvahhâb b. Ali es-Subkî'nin *Cem'u'l-cevamî* adlı fıkıh usûlüne dair çalışmasının şerhidir. "Yusuf Bahrî el-Mansûrî en-Nakşî el-Halvetî el-Hanevî el-Mısrî el-Çorumî", Safer 1212/Temmuz 1797'de istinsah edilmiştir. Eser 31a-127b varakları arasındadır.¹⁰⁸

Kitâbu neseb-i Ebi Hanife

Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf ed-Dımeşkî eş-Şafîî el-Kadirî'nin eseridir. Yusuf Bahrî, istinsah ettiği Risâlenin sonunda ismini "Yusuf Bahrî el-Halvetî en-Nakşebendî ve'l-Hanevî b. Muhammed el-Köprüvî" şeklinde belirtmektedir.¹⁰⁹

Kelam ve Akâidle İlgili İstinsah Ettiği Eserler

Havra şerhü'z-zevrâ, Celaledin Muhammed b. Esad ed-Devvanî (ö.918/1512)'nin eseridir. 1192/1778'de istinsahı tamamlanmıştır.¹¹⁰

Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserler

Haşiye 'alâ telhisi'l-miftâh: İsamuddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah el-İsferayinî (ö.945/1538)'nin eseridir. Arap Edebiyatıyla ilgili Kazvîni'nin *Telhisu'l-Miftâh* adlı eserinin şerhi olup 146 varaktır. Eser, Rebiyülevvel

106 Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 4787/1.

107 *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2673/2, vr. 45b.

108 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 1564/2.

109 Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf ed-Dımeşkî eş-Şafîî el-Kadirî, *Kitabu neseb-i Ebi Hanife*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 1564/1.

110 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 1107/1, vr. 8b.

1212/Ağustos 1797'de Çorum'da istinsah edilmiştir.¹¹¹

el-İzahu'l-izah: Cemaleddin Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî (ö.791/1388)'nin eseri olup istinsah tarihi ve yeri belirtilmemiştir.¹¹²

el-Metâli'u's-sa'ide: Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûfî (ö.911/1505), İbn Malik'in *Elfiye'sini* şerh etmiş, bu çalışmasına *el-Metâli'u's-sa'ide* başlığını koymuştur.¹¹³ 216 varaktan oluşan eserin istinsahı Cemadiyelûlâ 1211 Salı/Kasım 1796'da bitmiştir. Müstensih "Yusuf Bahrî Ebu'l-Mekarim Afifuddin Muhammed el-Köprüvî el-Müderriş bi-Feyziyye bi-Çorum nazilen fiha" nisbesini kullanmıştır.¹¹⁴

Kitâbu bahri'l-ma'ârif, Muslihuddin Mustafa b. Şabân el-Gelibolî es-Sururî, (ö.969/1562)'nin vezinler ve şüirler ile ilgili kitabıdır. 54 varaktan oluşan eser 1191/1777'de istinsah edilmiştir.¹¹⁵

Telhisu'l-miftâh, Kutbuddin Muhammed b. Abdurrahman (ö.739/1338)'in eseridir. *Mecmû'atu'r-Resâil* içinde 47a-68b varakları arasında yer almaktadır. Çorum'da istinsah edilmiş olup tarih belirtilmemiştir.¹¹⁶

Mantık ile İlgili Eserler

Ahmed b. Hasan el-Ürgübî'nin yanında kaldığı beş yıl boyunca aklî ilimler konusunda da ders alan Yusuf Bahrî'nin¹¹⁷ bu alanda da istinsahlarda bulunmasından, görevli olduğu medresede mantık ve nazari ilimler alanında da ders verdiği anlaşılmaktadır.

Şerhu'l-latîf: Esirüddin Mufaddal b. Ömer el-Ebherî'nin *İsagocî'sinin* şerhidir. Şarih ismi bilinmemektedir. Yusuf Bahrî, 11b-29a varakları arasında yer alan ve bir nüshanın sonunda bulduğunu söylediği eseri, aynen müellifi gibi iki namaz

111 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 4788/9.

112 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 4787/4

113 Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûfî, *el-Metâli'u's-saide*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2686, vr. 1a. Toplam beş nüshasını tespit ettiğimiz eserin diğer nüshalarının yeri şöyledir: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, no: 138; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Böl., no: 530, 3352; Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Böl., no: 1958.

114 Bk. *el-Metâli'u's-saide*, vr. 216a.

115 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2114. Muslihuddin Mustafa'nın *Mesnevî* şerhi de bulunmaktadır. Bk. Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Böl., no: 686.

116 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2428/2.

117 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/4. Ürgüplü Hacı Ahmet Efendi'den ders alanlar arasında, Turhal Şeyhi Mustafa Efendi'nin halifelerinden Kırmımlı Seyyid Şeyh Abdülbaki Hicabi (ö.1238/1822) de vardır. Bk. Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 304d.

arasında Perşembe günü 13 Zilka'de 1236/11 Ağustos 1821'de istinsah etmiştir.¹¹⁸

Şerhu risâleti'l-kıyasiyye: Hasan b. Muhammed'e atfedilen ve *Mecmû'atu'r-resâil* içinde yer alan eser 31b-35a varakları arasındadır.¹¹⁹

Bursalı Mehmed Tahir, *Dürrü't-tahrir* isminde hey'et-i atike, usûl ve irtifadan bahseden bir eserin Yusuf Bahrî'ye atfedildiğini nakleder.¹²⁰ Hasan Paşa Kütüphanesi'ndeki nüshalar arasında rastlamadığımız bu eser de Yusuf Bahrî'nin istinsah ettiği eserlerden biri olması muhtemeldir.

Öğrencileri ve Halifeleri

Yusuf Bahrî, görev yaptığı Süleyman Fevzi Paşa Medresesi'ndeki 43 yıllık süre içerisinde bir hayli öğrenci yetiştirmiş olmalıdır. İrşad faaliyetine de devam eden Yusuf Bahrî'den sonra tarikat, halifeleri vasıtasıyla devam ettirilmiştir.¹²¹

Mehmed Sadık Efendi

Yusuf Bahrî'nin bir diğer halifesi, Edirne'de Süleyman Çelebi Mahallesi'nde Şah Kadın Zâviyesi şeyhi ve Kirişhane'de Taş Mektep (Sarı Şeyh Mektebi) muallimi Şeyh el-Hâc Sâdık Efendi'dir.

Sâdık Efendi, Sultan I. Abdülhamid döneminin sonlarında Edirne'den ayrılp uzun süre tahsil görmüş, Eskicizâde Mevlânâ el-Hâc Ali el-Mehdî Efendi'den ders almış, 1237/1821'de hocasıyla birlikte hacca gitmiştir. İşte bu hac yolculuğunda Yusuf Bahrî Efendi'ye intisab ederek icazet almış, Edirne'ye döndüğünde Şah Kadın Zâviyesi şeyhliği ve mektep muallimliğini bir arada yürütmüştür. 1247/1831'de vefat eden Mehmed Sadık Efendi, hocası Eskicizâde Efendinin yanına defnedilmiştir. Mehmed Sadık Efendinin Hac ziyareti esnasında Yusuf Bahrî'den Nakşî icazeti aldığı rivayet edilmektedir. Şah Kadın Zâviyesi'ni Halvetî tekkesi oluşu göz önünde bulundurulursa¹²² onun şeyhinden her iki tarikattan da icazet aldığı düşünülebilir.

118 *Şerhu'l-latif*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5032/2.

119 Bk. Hasan Paşa Kütüphanesi, no:5044/6.

120 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Mücellifleri*, c. 2, s. 57.

121 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, s. 26; M. İhsan Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, Çorum 1971, s. 44; Erkoç, *Yusuf Bahri*, s. 25

122 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: XIX. Yüzyıl*, s. 316.

Hacı Ali Baba

Yusuf Bahrî'nin halifelerinden birisi, Şerbetçizâde diye bilinen Hacı Ali Baba isminde bir zattır ki kabri, Turhal Şeyhi Mustafa Efendinin halifesi Mehmet Baba'nın Nakşbendî dergâhı olarak yaptırıp¹²³ sonradan mevlevîhaneye çevrilen yerdedir.¹²⁴ Konuyla ilgili Ali İzzet Efendi *Tezkire*'sinde:

El-ân (halen) Mevlevî dergâhı ittihaz olan mara'z-zıkr (bahsi geçen) hangâh-ı Nakşbendiyye-i Üveysiye pişgâhında medfûn olub sabıgan (daha önce) zikir olunan Yusuf Bahrî hazretlerinin ecl-i hulefâsından olmasıyla hâl-i ihtizârında (hayattayken) üzerine türbe inşa olunması hususunu vasiyet eylemişken, vefatında işgâ olunmayarak (sözü dinlenilmeyerek) çend def'a (birkaç kez) kâgir türbe inşa iylediklerinde min tarafillah (Allah tarafından) münhedim olmağla (yıkılmakla), muahharan (sonradan) dört kâime üzerine kar ve yağmurdan siper olmak üzere etrafı küşâde (açık) ve sakfî (çatılı) ol kâime üzerlerinde mesdûd olarak bir tarz-ı neîn kulûbe i'mâl olunmuştur."¹²⁵

İfadelerine yer vermektedir.

Ali İzzet Efendinin belirttiğine göre sonradan "...esbak Çorum müftüsü Muhammed Hilmi Efendi burayı tamir ettirdiğinde, mimarı Mevlevî olduğu için Mevlevî alâmet-i fârikası olmak üzere mezarın baş kısmına alçı kirecinden bir uzunca külâh" şekli yaptırmıştır.¹²⁶

Dergâhtaki Nakşî-Üveysîlerin faaliyetlerine "Ethem Baba'nın 1270/1853'de vefatından sonra inşa edilen Ethem Baba Tekkesi'nde¹²⁷ devam etmeleriyle dergâhın faaliyetinin sona erdiği anlaşılmaktadır. Zira Mevlevî şeyhi Muhammed İzzet Dede, Azap Ahmet Mahallesi'nde o dönem itibarıyla metruk haldeki

123 Turhal Şeyhi Mustafa Efendi, Pembe Ömer diye de bilinen Mehmet Baba'yı Çorum'a halife tayin ettiğinde: "...oğlum memleketine vardığında hâneni hafr idesin (kazasın). Bu tarik-ı âlîden bir zat-ı 'ulyâ cesedi zuhur ider. Orasını mahall-i icrâ-yı âyin ittihaz idesin" der. Memleketine döndüğünde söylenen yeri kazan Mehmet Baba kabri bulur. Kabrin kible tarafında zikir icrası için bir mescid yaptırır, bulunan cesedin üzerine de "türbe ve alâmet-i farika-ı tarik-i Nakşbendiyye" yaptırır.

Nakşbendîliğin Üveysiye Kolu'nun kurucusu Turhallı Mustafa Efendi, XVIII. Yüzyılda daha çok Amasya, Tokat, Çorum havalisinde etkili olmuştur. Geniş bilgi için bk. Ahmet Cahid Haksever, "Turhallı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşım", *Tasavvuf*, Temmuz-Aralık 2004, sayı: 13.

124 Bk. Ahmet Cahid Haksever, "Çorum'da Mevlevîlik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri", *Tasavvuf*, sayı: 19, Temmuz-Aralık 2007, ss. 156-158.

125 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, ss. 22-23.

126 Aynı eser, ss. 21-22.

127 Çorum sancağı mütesellimi olan Memiş Ağa tarafından, dönemin Ethem Baba'nın 1270/1853'de vefatı sonrası mezarının bulunduğu yere dergâh yaptırmış ve bu yer daha sonra ÇŞS, 16.defter, s. 280.

zâviyenin kendilerine verilmesini Hilmi Efendinin çocuklarının da rızasını alarak Evkaf Nezareti'nden talep etmiş ve bu talebi uygun görmüştür.¹²⁸

Hacı Ali Baba'nın ve muhtemelen Yusuf Bahrî'nin de irşat faaliyetlerinde bulunduğu dergâhın Yusuf Bahrî'nin bir diğer öğrencisi Müftü Mehmet Hilmi Efendi tarafından tamir ettirilmesi ve buranın mevlevîhaneye çevrilmesinde onun çocuklarının rızasının alınması söz konusu onarımın, zâviye üzerinde tasarruf yetkisini de beraberinde getirdiği düşüncesini uyandırmaktadır.

Nakşî-Üveysî kolun Ethem Baba tekkesine taşınmasından ve dergâhın zamanla harap olup mevlevîhaneye dönüştürülmesinden hareketle, Yusuf Bahrî'den gelen Nakşî-Halvetî kolun Hacı Ali Efendi'den sonra devam etmediği düşünülebilir. Yusuf Bahrî'nin neslinden gelenlerle yaptığımız görüşmede de edinilen izlenimler bu yöndedir.¹²⁹

Hacı Ali Baba'nın vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Yusuf Bahrî'nin 1245/1829, Mehmet Hilmi Efendinin 1261/1845'de vefat etmesinden hareketle bu tarihler arasında ahrete göç ettiğini söyleyebiliyoruz.

Mehmet Hilmi Efendi

Yusuf Bahrî'nin öğrencilerinden bir diğer isim daha önce de bahsi geçen Madanoğullarından Mustafa Efendinin oğlu Müftü Mehmet Hilmi Efendi'dir.

Çorum Müftülüğü Mehmet Hilmi Efendi ile Ahmed Feyzi Efendi arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Mehmed Hilmi Efendi Zilka'de 1240/Haziran 1825'de istifa edince yerine Ahmed Feyzi Efendi tayin olunmuştur. Ancak Ahmet Feyzi Efendi de Muharrem 1241/Eylül 1825'de istifa etmiş ve Çorum Müftülüğüne yeniden Mehmet Hilmi Efendi tayin olunmuştur.¹³⁰

Kendisi bu mal varlığını hayır ve hasenat yolunda da harcamış olup Hacı Ali Baba'nın türbesi ve faaliyette bulunduğu zâviyenin onarımı bunun tezahür-

128 *Çorumlu*, sayı: 51, 1 Ağustos 944, belge no 388, s. 426.

129 Yusuf Bahrî'nin neslinden gelen bu şahsın ismini kendi isteği üzerine belirtmedik.

130 Mehmed Hilmi Efendi'yle ilgili Şer'îye sicillerindeki ilk bilgi Rebiülahir 1240/Aralık 1824 tarihine ait "Çorum kazası müftülüğüne es-Seyyid Ahmed Feyzi Efendi'nin yerine tayin olduğuna dair" mürasele kayıdır. Çorum Müftülüğü daha sonraları Mehmed Hilmi Efendi ile Ahmed Feyzi Efendi ve Seyyid Osman Efendi'ler arasında haklarındaki bazı şikâyetler ve hac gibi mazeretler dolayısıyla birkaç kez el değiştirmiş, ancak görevi daha ziyade Mehmed Hilmi Efendi yürütmüştür. Geniş bilgi için bk. Ahmet Yaramış, *Çorum'un H. 1240-1254/M. 1824-1826 Tarihli Şer'îye Sicili'nin H. 1240-1241/1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, ss. 13, 24, 76, 136, 150; Korkmaz, *age*, ss. 262, 301, 306, 380.

lerindedir.¹³¹

Mehmet Hilmi Efendinin ailesiyle ilgili bilgiler sınırlı düzeydedir. Mevlevî şeyhi İzzet Dede'nin zâviyenin Mevlevîlere devredilmesi yönünde rızasını aldığı Hilmi Efendinin çocuklarının adları Mehmed Said, Ahmet Münib ve Mustafa Lebib'tir.¹³²

Yusuf Bahrî'nin hayatının son dönemlerinde hocasının hastalığıyla ilgilenmiş, ona hizmet etmiştir. Talebesinin bu özverili halinden dolayı Yusuf Bahrî'nin:

"Evladım, bolluk ve bereket içinde olasın. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmesin. Namın Şam'a kadar ulaşsın" diye dua ettiği, sonrasında "velâkin ahir ömründe şehit olacaksın."

Dediği nakledilmektedir.

Vefat tarihi olan 1261/1845'e kadar müftülük görevini ifâ eden Mehmed Hilmi Efendi, Çorum'un varlıklı kişilerindedir.¹³³ Vefatı da yine hocasının dediği gibi olmuş, dönemin isyancıları tarafından Madan sokaktaki evinde vurularak şehit edilmiştir.¹³⁴

Ahmet Siyahî

Halidîliğin öndé gelen temsilcilerinden olan Ahmet Siyahî, 1191/1777'de Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Burada Şabân Efendi ve Mustafa Efendi'den ilk tahsilini almış, Amasyalı Uzun Ali Efendi, Müderris Numan Efendi ve Buhârî Abdülaziz Efendi'den ders görmüştür. Amasya'da Hoca Piyas'tan mantık, Hoca Mehmet Canık'den tefsir dersleri almış, dönemin Nakşî temsilcilerinden Hoca Numan Efendinin sohbetlerine iştirak etmiştir. Daha sonra Çorum'a gelen Ahmet Siyahî, Yusuf Bahrî'den hadis ilmini öğrenmiş ve akranları arasında kendisine "*hadis hafızı*" şeklinde anılmıştır.¹³⁵

Birkaç kez Çerkeş'e giden Ahmet Siyahî, burada Halvetî temsilcisi Mustafa Efendinin sohbetlerinde bulunmuştur. Şeyh Mustafa Efendinin "senin feyzine

131 Ali İzzet Efendi, *Tezkire*, ss. 22-23.

132 *Çorumlu*, sayı: 51, 1 Ağustos 944, belge no 388, s. 426.

133 Mehmed Hilmi Efendi, dönemi itibariyle Çorum'da büyük arazi sahipleri arasında sayılmaktadır. Vefatından sonrası oğulları Ebubekir ve Münib Efendilerin mirasçısı oldukları yerler şöyledir: Ilıca, Kulaca, Hamamlıçayköy, Karapürçek, Kayı, Yaydığı köylerinde 125 dönüm çiftlik, Celil köyünde 80 ve Çorum civarındaki 140 dönüm tarla. Korkmaz, *age*, s. 257.

134 Erkoç, *Yusuf Bahrî*, ss. 42-43.

135 Memiş, *Anadolu'da Halidîlik*, s. 187; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 128.

sebepler olan zâtin ismi Hâlid olacak. Onu ara." İfadelerinden gerek Yusuf Bahrî'nin gerekse Mustafa Efendinin Ahmet Siyahî'ye Halvetî veya Nakşî icazeti vermediği anlaşılmaktadır.

Ahmet Siyahî, Hicaz'a giderken Şam'da Halid-i Bağdadî'ye intisap edip hilafet icazeti aldıktan sonra Kastamonu merkez olmak üzere Halidiliğin Batı Karadeniz Bölgesi'nde yayılmasında etkili olmuştur (ö.1291/1874).¹³⁶

Muhammed el-Çorumî

Tam adı Muhammed b. Mustafa Şemseddin Ebu'l-Mekarim el-Çorumî'dir. Yusuf Bahrî, bu öğrencisine verdiği icazetnâmenin başında, Hadis ilmini Kur'an'dan sonraki en efdal ilim dalı olarak gördüğünü belirtmektedir.¹³⁷ İcazetnâme, Yusuf Bahrî'nin ilmi serüveni hakkında önemli bilgiler içermesinden ötürü de ayrı bir öneme sahiptir.

Muhyiddin Ebu'l-Feyz Hüseyin ez-Zühdi

Tam adı, Muhyiddin Ebu'l-Feyz Hüseyin ez-Zühdi el-Hanefî en-Nakşebendî el-Mansûrî b. Ömer ed-Derbendî'dir.

Zühdi, Münib el-Hâcc Osman b. Ali'ye verdiği icâzetnâmede 1224/1809-1230/1815 yılları arasında Yusuf Bahrî'nin derslerine katıldığını, ihvandan bir cemaatin hazır bulunduğu sohbetlerinde *Sahih-i Buhârî*'yi dirayet üzere okuduğunu, bunun dışında *Nuhbetü'l-Fiker*'i, *Elfiyetü's-Sîre*'yi, "*inneme'l-e'mâlu bi'n-niyât*" hadisini, *Sülâsiyyât*'ı, *Beydâvî*'yi, *Şerhu'l-mevâkıf*'in ilk kısımlarını, aklî ve naklî diğer ilimleri tahsil edip icazet aldığını belirtmektedir.¹³⁸

Hüseyin ez-Zühdi tasavvufi nisbesinin nereye ulaştığı konusunda bir bilgi vermemekle birlikte "ihvandan bir cemaatin hazır bulunduğu sohbetlerinde..." ifadelerinden Yusuf Bahrî'den tasavvufi yönden de istifade ettiği düşünülebilir.

136 Ahmet Siyahî, Şam'a vardığında Mevlâna Hâlid-i Bağdadî'ye intisap etmiş ve şeyhi ile birlikte hacca gitmiştir. Başına devamlı siyah sark sardığı için Hâlid-i Bağdadî tarafından kendisine "Siyahî" lakabı verilmiştir. Hac ibadeti sonrası bir süre daha Şam'da kalan Ahmet Siyahî, şeyhi tarafından memleketine irşat için gönderilmiştir. 1827'de Kastamonu'ya dönen Ahmet Siyahî ve Abdülbaki Medresesi müderrisliğine tayin edilmiş, Merdoğlu Medresesi'nde de öğrenci yetiştirmiştir. Ahmet Efendi için 1877'de maliye nazırı Safvetî Paşa'nın arzı ve Sultan Abdülmecit Han'ın iradesiyle Ahmet Dede Camii'nin yanında bir dergâh yaptırılmıştır. Memiş, *age*, ss. 187-188.

137 *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 2673/2, vr. 37b-38a; 5538/7, vr. 1a.

138 *İcazetnâme*, 2019/3, vr. 2a-2b; no: 5538/7, vr. 2a-10a.

43 yıllık müderrisliği ve irşat faaliyeti esnasında şüphesiz bir hayli talebesi olan Yusuf Bahrî'nin yukarıda ismini verdiğimiz öğrencileri ve halifeleri dışında farklı yerlerde isimlerine rastladığımız şahıslar şunlardır: Kadı Beydavî tefsiri ve *Sahih-i Buhârî* okutma icazeti verdiği Muhammed b. Ahmed el-Amasî,¹³⁹ Tekkeli Hocalar diye tanınan aileden gelen ve Yusuf Bahrî'nin kızı Hatice Hanım'la evlenen Halil İbrahim Efendi Yusuf Bahrî'nin vefatından bir yıl sonra türbesini yaptıran Derviş Mehmet Paşa.

Sonuç

19. Asra kadar Osmanlı topraklarındaki en yaygın tarikat konumunda olan Halvetîliğin, teşekkül dönemi sonrası Çorum'da da temsilcileri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en önemli isim şüphesiz Habib-i Karamanî'dir. Bayramî şeyhi ve dönemin önde gelen mutasavvıflarından Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin kızıyla evlenmiş, İskilip'te zâviye kurmuş, Amasya'ya göçü sonrası halifeleri vasıtasıyla Çorum'daki etkinliğini sürdürmüştür.

Çeşitli aralıklarla Çorum'daki Halvetî temsilcilerine ait bilgilere arşivlerden ulaşılmakta olup, eldeki belgelerden bu tarikatın, Çorum'da Bektaşilik, Nakşbendîlik, Mevlevîlik ve Rifailik kadar etki alanına sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Halvetîlik temsilcileri hakkında en geniş malumat, dönemin önde gelen hadis bilginlerinden Yusuf Bahrî hakkındadır. O, devrinin önde gelen birçok âliminin derslerine katılmış hadis, tasavvuf, tefsir, fıkıh, Arap Dili gibi temel İslam bilimleri yanında aklî ve nazari ilimler konusunda da eğitim alarak "cami'u'l-'ulûm denilebilecek nitelikte bir âlim konumuna gelmiştir. Hadis ilmindeki otoritesinden ötürü kendisine, derin ilim sahibi anlamında "Bahrî" nisbesi verilmiş, şiirlerinde Bahrî veya Bahriyâ mahlasını kullanmıştır.

Güçlü bir medrese eğitimi sonrası tasavvufa intisap Yusuf Bahrî için de geçerlidir. Kastamonu'da Şeyh Mustafa Vahdetî Efendi'den Halvetî'den Halvetî, Mısır'da Murtazâ ez-Zebidî'den Nakşbendî icazeti almıştır.

Yusuf Bahrî, tasavvufta elinin emeğiyle geçinmek prensibinden hareketle, Tevkîî Süleyman Paşa'nın Çorum'da yaptırdığı medresede ders verirken, Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetlerine devam etmiştir. Kozmografyadan mantığa, hadis ve tefsirden tasavvufa kadar çeşitli alanlarda te'lif, şerh ve istinsah ettiği bir hayli eser olup Çorum'daki bu ilk kütüphanenin zenginleşmesinde emeği

139 *İcazetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 5538/7, vr. 3a-10a.

vardır.

Bir tasavvufî ekol için en önemli unsurlardan biri, şüpheşiz yolun devam etmesidir. Bu noktada Yusuf Bahrî'nin, medrese icazetine ilaveten Nakşebendî-Halvetî icazeti verdiği öğrencileri ve halifeleri de bulunmaktadır. Edirne'de faaliyette bulunan Mehmet Sadık Efendi ve Çorum'da Hacı Ali Baba bu konularıyla dikkat çekicidir.

Sahabeden Ma'di Kereb'in (r.a) ayakucuna defnedilmesi ve kitabesindeki yazılar, Yusuf Bahrî'nin düşünce yapısı ve inceliği konusunda da fikir vermektir.

Kaynakça

- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs*, Dârü İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut tr. Âkîfzâde, Abdurrahman, *Kitabü'l-mecnû fil-meşhud ve'l-mesmâ'*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no: 27011.
- el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi nuhbetü'l-fiker*, istinsah tarihi Şabân 1218/ Aralık 1803, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 3656.
- Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makâmât*, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniye, İstanbul tr.
- Almaz, Hasan, Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık: Halvetî Pir Seyyid Yahyâ Şîrvânî, Hayatı ve Eserleri, Bizim Büro Yay., Ankara 2007.
- Aşkar, Mustafa, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- Atalık, Yalçın, "Reisü'l-Küttâb Süleyman Feyzi Paşa", *Osmanlı dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007.
- Azamat, Nihat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", *DİA*, c. 7.
- Bahrî, Yusuf, *İcâzetnâme*, Hasan Paşa Kütüp., no 2673.
- , *İcâzetnâme*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 3988/3.
- , *Şerhu 'Atâi'l-Kadiri'l-Feyyâz*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, no 363.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Tıpkıbasım), Bizim Büro, Ankara 2000.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtü'l-üns*, çev.: Lamiî Çelebi, İstanbul 1872.
- Can, Şefik, *Mesnevî Tercümesi: Konularına Göre Açıklamalı*, Ötügen Yay., İstanbul 1997.
- Çiftçi, Fazıl, *Şeyh Şabân-ı Velî*, Kastamonu 2005.
- Çorum İl Yıllığı 2003.
- ed-Dimeşki, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, eş-Şafîi el-Kadiri, *Kitâbu Neseb-i Ebî Hanîfe*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 1564/1.
- el-Ebherî, Esirüddin Mufaddal b. Ömer, *Şerhu'l-latif*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 5032/2.
- Ekmekçi, Emin, *Geçmişten Günümüze (Bütün Yönleriyle) Hacıhamza Beldesi, Hacıhamza Belediyesi* tr.
- Ercan, Abdullah, *Çorumlu Şairler*, İstanbul 1991.
- Erkoç, Ethem, *Fahru'l-Muhaddisîn Yusuf Bahrî Efendi*, Çorum 2003.
- el-Fuâdî, Ömer, *Risâle fi muhlisi'n-nefs*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 786.
- el-Hasankeyfî, Alaaddin Muhammed b. Ali, (ö.1088/1677), *ed-Dürü'l-muhtâr fi şerhi tenvîri'l-ebşâr*, Hasan Paşa Kütüp.
- el-İsferayinî, Taceddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Şerhu lübbi'l-elbâb*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 2778.
- es-Sururî, Muslihuddin Mustafa b. Şabân el-Gelibolî, *Kitâbu bahri'l-ma'ârif*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 2114.

- es-Suyûtî, Cemaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-Metâli' u's-sa'ide*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 2686.
- Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, sad. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Üçdal Neşr., İstanbul tr. c. 2.
- el-Fenaî, Ali b. Sultan Muhammed (Aliyyü'l-Kârî)'nin *Cami' u'l-vesâil fi şerhi'ş-şemâil*, Hasan Paşa Kütüphanesi, no 3610.
- Haksever, Ahmet Cahid, "Turhallı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı", *Tasavvuf: İlmî, Akademik Araştırma Dergisi*, Temmuz-Aralık 2004.
- , "Çorum'da Mevlevîlik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri", *Tasavvuf: İlmî, Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 19, Temmuz-Aralık 2007.
- İlca, Ali, *Çorum Vakıfları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2001.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1995.
- el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu hırzî'l-emânî*, no: 202/2.
- Kılca, Ali, "İskilip'teki Vakıflar ve Ebussuud Efendi", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âtınlar*, Ankara 1998.
- Korkmaz, Şerif, *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı: (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.
- Memiş, Abdurrahman, *Halid-i Bağdadî ve Anadolu'da Halidîlik*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
- Öngören, Reşat, "Cemaleddin İshak Karamanî", *DİA*, c. 24.
- , *Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul 2000.
- Rıhtım, Mehmet, *Seyid Yahya Bakuî ve Halvetîlik*, Qısmet Yay., Bakı 2005.
- Sabuncuoğlu, M. İhsan, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, Çorum 1971.
- Serin, Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, İstanbul 1984.
- Şahin, Kâmil, "Habib Karamanî", *DİA*, c. 14.
- Tayşi, Mehmet Serhan, "Cemâliyye", *DİA*, c. 7.
- Uludağ, Süleyman, "Ahmediyye", *DİA*, c. 2.
- Vicdânî, Sadık, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*, haz. İrfan Gündüz, İstanbul 1995.
- Yaramış, Ahmet, *Çorum'un H. 1240-1254/M. 1824-1826 Tarihli Şer'îye Sicili'nin H. 1240-1241/1824-1826 Yılları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001.
- Yücer, Hür Mahmud, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: XIX. Yüzyıl*, İstanbul 2004.